

SANCTI GREGORII EPISCOPI

AD FRATREM SUUM PETRUM PRESBYTERUM,

DE IMAGINE, ID EST DE HOMINIS CONDITIONE, QUAE A FRATRE EORUM SANCTO BASILIO EPISCOPO IN HEXAEMERON SUNT OMISSA.

Si pecuniarum pretiis eos oporteret honorare qui virtutibus eminent, parvus utique, sicut Salomon ait (*Prov. post. v. 40 apud LXX*), totus mundus divitiarum videretur, qui tuis possit aequari virtutibus. Sed quia multo gratia melior quam divitiarum opulentia quae tuae venerationi debetur, existit, exigit autem et sanctum Pascha charitatis munificentiam consuetam; offerimus excellenti prudentiae tuae munus, o homo Dei, parvum quidem, quanquam dignum videatur tibi deferri, sed nostris impar viribus non habetur. Hoc autem munus sermo est, veluti vestimentum pauperrimum, ex inopi nostra intelligentia non sine labore contextum: sermonis vero materia forsitan audacior plurimis esse videbitur, verumtamen haud absurda vel indecens aestimatur. Solus quidem digne creaturam Dei consideravit, qui secundum Deum creatus est. Et vere ad imaginem Dei conditus formatusque Basilus, communis pater noster atque praceptor, qui sublimum creaturae totius ornatum multis intelligibilem sua contemplatione perfecit, et in vera Dei sapientia formatum mundum his qui per ejus prudentiam huic aptantur inspectioni, notissimum esse constituit. Nos autem quamvis admirari de eo, ut d.ignum est, minime valeamus; tamen ea quae desunt his quae ab hoc magistro perspecta sunt, adjicienda credimus, nullatenus occasione praesenti laboris ejus attenuantes industriam (nec enim fas subline ejus eloquium nostris obumbrari sermonibus); sed ne ea quae videtur magistro deesse gloria, discipulis imputetur. Nam cum Hexaemero ejus de conditione hominis expositio desit, si nullus auditorum illius aliquod afferret studium, quo minus id quod desiderabatur impleret, adversus magnam gloriam ejus vituperationi forsitan praestaretur occasio, veluti qui neglexerit ad habitum quemdam perspicacis intelligentiae suorum discipulorum mentes imbuere. Nunc ergo juxta vires nostras id, quod minus deest, exponere aggressi, si quid tale reperitur in nostris quod ejus doctrinae non sit indi-

gnum, id ad magistrum jure referatur; si vero magis scientiam contemplationis ejus nostra non assequatur oratio; ille quidem praeter accusationem manet qua putatur effectum exterioris eventus nolui suis insinuare discipulis, notam causationis effugie. Nos autem apud eos qui vituperationibus stude consequenter erimus obnoxii, veluti qui parvi cordis nostri tanti magistri sapientiam capere nequeamus. Est autem non parva ad contemplationem proposita nobis intentio, nec alicui eorum miraculorum, quae in mundo sunt, postponenda; fortassis tem et praerenda est omnibus, quae notitiae nos subjecta sunt. Nihil enim eorum quae videntur, vile est Deo, sicut est humana conditio: ita tamen benignis auditoribus de his quae dicturi sumus beneficia nobis in praesenti potenda sit, si sermo nos inferior quam rei dignitas exsposcit appareat. Optere autem existimo nihil eorum quae circa honorem prius effecta creduntur, et quae compleda sperantur in posterum, quaeque nunc in praesenti conuntur, indiscussum prorsus omittere, ne minor missionem nostram haec expositio forsitan arguatur homine in contemplatione proposito praetermittit: aliquid eorum quae ad causam pertinere monstratur. Sed et quae videntur erga eum accidisse contraria, et cur non illa quae ab initio facta sunt, in natura reperiantur, per quamdam consecutionem necessariam, quae tam Scripturarum auctoritate quae rationis excogitatione collecta est, decentius excantur: ita ut sibi consonet universa materia, et ordo ac series quae putatur adversa, ad unum terminum eundemque conveniat, sic divina operante spe contra spem et facultatem nobis ex cultate praestante. Manifestationis autem gratia et munus fore credidi praesentem sermonem tibi et tuis explicare, quo possis in brevi totius operis effectum per singula ceptorum nostrorum argum cognoscere.

D. GREGORII NYSSENI

DE CREATIONE HOMINIS LIBER,

SUPPLEMENTUM HEXAEMERON BASILII MAGNI FRATRIS,

INTERPRETE DIONYSIO ROMANO EXIGUO.

CAPUT PRIMUM.

Articularis quaedam ratiocinatio de mundo, naturalisque disputatio et clarior expositio de his quae prius in hominis formatione pacta monstrantur.

Illic liber, ait Scriptura, generationis caeli et terrae

quando perfecta sunt omnia quae videntur, et ad primum situm singula discreta cesserunt, quando lubile hoc corpus caeli cuncta constituit, me vero locum totius creaturae gravia corpora et sum vergentia sortita sunt, terra scilicet atque

sese mutuo continentia. Vinculum autem quoddam atque firmamentum eorum quæ facta sunt divina æternaque potentia est, exstantium naturis inserta, quæ geminis effectibus universa moderatur. In statu namque et motu non solum ex non stantibus generationem, sed permansionem subsistentibus, machinata est circa gravissimam et incommutabilem naturæ immobilitatem, veluti quendam axem stabilem atque firmissimum, velocissimam cœli circulationem ad instar rotæ jugiter pervehens, et indissolubilem substantiam per alterutrum utrisque conservans. Nam et volubilis materia per celerrimum motum soliditatem terræ circumacta constringit, et terræ stabilitas per immobilem firmitatem, volubilitatem circuitu incessanter extenditur: æqua vero juxta unumquodque eorum quorum operatio distat, magnitudo compacta est, id est, tam ejus quæ stabilis naturæ est, quam illius quæ incessabili rotatione raptatur, nam neque terra potest a propria soliditate transferri, neque cœlum unquam velocissima motus sui circuitione laxari. Hæc autem et prima secundum Conditoris sapientiam veluti quoddam principium totius machinæ probantur esse constructa, declarante magnifico illo Moyse per hoc quod in principio cœlum et terram a Deo facta commemorat, et quod ex motu et statione quæ videntur in hac creatura, juxta divinum consilium in generatione cuncta producta sunt. Cum ergo cœlum et terra mensuris æquis juxta contrariam efficaciam ab invicem disparata sint, ea creatura quæ in medio contrariorum est, ex parte quadam coherentium sibi participans, summitates divisas propria mediatione coconnectit. Ita ut manifestæ sint contrariorum ad alterutrum hac interpositione conjunctionis. Nam mobilis semper et subtilissimi ignis substantiam imitatur aliquatenus aer, tam levitate naturæ quam motus opportunitate: non tamen hujusmodi est, ut a solidissimorum cognatione videatur alienus, neque semper inanimabilis permanens, neque jugiter effluens atque deficiens: sed utriusque proprietate veluti quibusdam contrariorum effectibus confinis efficitur, immiscens simul et dividens in seipso quæ natura discreta sunt, secundum hanc rationem a liquida quoque substantia gemina charitate subnixa utraque contrarietatibus coaptatur; quod enim gravis et in deorsum proclivis est, multa ad terrenam naturam cognatione fœderatur: quod vero fluxæ et decurrentis efficaciz est, non omni modo naturæ mobilis experiri esse cognoscitur: quædam namque per hoc ipsam sit oppositorum mixtura atque concursio, dum et gravitas in motu transeat, nec motus item gravitate tardetur, sed ad sese convenient, quæ juxta summitates naturaliter sunt divisa, dum sibi mutuo quadam mediatione copulantur, imo potius diligentissimam rationem nec ipsa contrariorum substantia sine permixtione alterius proprietatis existat. Item, quantum reor, universa quæ in mundo cernuntur, mutua sibi societate consentiunt, et in unum omnis creatura conspirare cognoscitur, dum in oppositorum proprietatibus invenitur. Nam cum motus non solum

A juxta localem translationem, verum et juxta vertibilem modum atque mutabilem fiat: itemque natura stabilis motum qui fit per commutationem, nulla ratione recipiat: sapientia Dei proprietates uniuscujusque permutans, immobilem quidem naturam convertibilem fecit, mobilem vero inconvertibilem: providentia quadam hæc ita dispensans, ne quod divinæ naturæ est singulare vel proprium (id est immobilitas et incommutabilitas) in aliqua creatura conspecta Deum æstimare faceret creaturam. Non enim poterit anima videri opinionem habere Divinitatis, quod mobile vel mutabile fuerit. Idcirco, terra quidem stabilis, sed mutabilis est; cœlum vero e contrario cum non sit mutabile, simul nec stabile est: ut stabili quidem substantiæ mutabilitatem, incommutabili vero mobilitatem divina virtus adnectens, et alterutrum per utriusque contrarietatem suis proprietatibus copulans, a Divinitatis opinione removeret, quod neutrum horum (sicut dictum est) divinæ naturæ putabitur, id quod mutabile et instabile comprobabitur. Universa igitur ad suum finem congruenter aptata sunt. Perfecta sunt enim, sicut Moyses ait, cœlum et terra et quæ inter hæc media sunt, omnia mira pulchritudine, singula quæque competenter ornata: cœlum quidem stellarum luminibus micans; mare vero atque aer animantibus tam natalibus quam volatilibus mire tripudians; terra vero multimodis herbarum naturis, virgultorum diversitatibus quodam modo gestiens, quæ conservantem cuncta divino nutu vegetata progenuit; et repleta quidem erat speciebus universis simul cum floribus fructus quoque producens, plena et parata his quæ in eis solita sunt oriri: cuncta quoque dorsa montium atque cacumina et quidquid convexum atque supinum, vel in convallibus planum atque substratam herbarum nova specie et varia arborum pulchritudine coronabantur, modo quidem de terris eminentia; sed ad perfectionis suæ concurrentia mox decorem lætabantur, universa juxta modum suum præcepto vivificata divino. Jumenta quidem gregatim juxta proprium genus in silva discurrentia morabantur; avium vero modulatis cantibus omnium silvarum consona resonabant. Maris etiam facies (ut æstimare licet) maxima tunc erat placiditate et tranquillitate suis congregationibus profundissimis constituta. D Juxta quam stationes et portus divina voluntate veluti quidam sinus effecti per littora terris maria copulabant, quietissimi etiam motus undarum vibrabantur veluti prata virentia, tenuissimis atque innoxiiis flatibus summitatis superficiem congrua subtilitate crispantes, et universus orbis secundum creationem suam terra marique paratus astabat. Sed qui his uteretur interim non erat.

CAPUT II.

Cur novissimus post creaturam factus sit homo.

Nondum namque magna hæc et pretiosa res homini mundi dominus aderat, nec enim decuerat prius existere principem quam illa quorum gereret principatum. Sed ubi cuncta ei subjicienda parata sunt,

jam consequens erat apparere rectorem. Quia igitur A veluti quoddam regni domicilium futuro regi Creator universitatis effecerat, id autem erat terra, insulæ, maria, et super hæc cælum in modum camerae curvatum; divitias vero reposerat regni multiplices; divitias autem dico totam creaturam quidquid est in herbis et plantis et arboribus, quidquid in spiritalibus et sensilibus et animatis, quod nisi metalla quoque his convenit adnumerari divitiis quæ propter colorum pulchritudinem pretiosa humanis oculis visa sunt, ut auri et argenti et lapidum eorum quos homines amant, horum omnium copiam velut quibusdam regalibus thesauris terræ finibus occultens, in hunc mundum hominem protinus introduxit, ut quorundam miraculorum spectator existeret, quorundam vero dominatum principaliter obtineret; quatenus per ea quibus uteretur intelligeret largitorem, per ea vero quæ pulchra et magnifica contemplatur, ineffabilem sui factoris posset investigare potentiam. Propterea novissimus in hunc mundum post creaturam introductus est homo: non ut vilissimus in extrema parte projectus, sed quem decebat genitum mox esse rectorem. Nam sicut quidam optimas invitator non prius in domum pransorem quam præparet epulas introducit, sed omnem apparatus instruens, domumque congruenter exornans, discubitum quoque et mensam et cætera; tunc ad præparatas jam delicias convocatum invitat: juxta hunc modum dives et copiosus nostræ conditor educatorque substantiæ, bonis omnibus replens habitaculum mundi hujus et magnas has epulas variasque C disponens, sic introduxit hominem, dans ei opus eximium custodire mandatum, quo non appetitu rerum non exstantium, sed præsentium possessione gauderet. Ideirco etiam duplicis compositionis ei causas intexit, terreno spirituale commiscens, ut per utriusque cognationem utraque proprietate potiretur, Deo quidem spiritualiter fruens, terrena vero bona corporali usu percipiens

CAPUT III.

Quod pretiosior omni creatura quæ videtur, existat humana conditio.

Dignum vero est ut nec ista res incontemplata prætereat, quod tanti hujus orbis exstructio et partium ejus quibus in elementis continetur universitas, a divina potentia perficiatur extemplo pariter cum D jussione subsistens, hominis autem formationem artificis præcedebat tanti consilium, et descriptione verbi quod futurum est ante signatur, qualemque esse oporteat, et cujus primæ formæ similitudinem referat, ob quam causam fiat, quidve finitus efficiat, et quorum dominatum gerat, omnia prius actione perspecta sunt, ut ante generationem suam homo antiquiorem quodammodo sortitus sit dignitatem, priusquam subsisteret universorum possidens principatum. Dixit enim Deus: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram, et dominetur piscibus maris, et bestiis terræ et volatilibus cæli, et pecoribus universæ terræ.* O quale miraculum! sol sit, et nullum præcedit consilium; cælum quoque, cui nihil

in creaturis visibilibus simile reperitur, verbo perficitur, et opus tam mirabile nec unde fiat qualiter, intimatur: sic et singula quæque rararum, æther, stellæ et aer qui medium locum tinet, mare, terra, animalia et nascentia on verbo tantummodo producuntur ut sint; ad hoc autem solius conditionem cum consilio quodam Conditor universitatis accedit, et materiam constructioni ejus sit necessaria præparat, et ad nam primæ ac principalis pulchritudinis coaptat similitudinem, et intentionem, cujus relictia fiat, insinuat, congruam illi naturam effectus suis instituens, quæ ad propositum aptissima probatur.

CAPUT IV.

Quare per omnia imperiosam quamdam potest ipsa constructio humana significet.

Sicut enim in hac vita ad quoslibet usus ab alibus instrumenta competenter aptantur, ita velut quædam ad opus imperii congruens ab optime nature nostra constructur, quæ sive juxta prærogativam, seu juxta corporis habitum taliter steret, quæ ad imperandum opportunior apparet, id quod regale atque sublimissimum est, suæ substantiæ et a privata procul humilitate junctum clarius hinc declaratur, quod nullius ciatur imperio, habens arbitrii libertatem, suorum atque moderatione dispensans, cujus enim nisi imperantis est proprium? Super hæc etiam C creaturæ Dominus ad imaginem sui Creatoris factus, nihil aliud indicat, nisi quod mox in eadem natura formata sit. Sicut enim juxta humanam suetudinem, qui principum imaginem singulorum solum impressionem formæ ejus imitantur, etiam amictu purpureo describunt regiam dignitatem et imago ipsa jam pro consuetudine dicitur imperator; sic et humana substantia quoniam ad regimen condebatur propter similitudinem reversorum, velut quædam imago animata comp primæ vero formæ et nomine et honore partem non tegmine circumamictio purpura, nec sceptro diademate gloriam suæ dignitatis insinuans: ne principalis forma in his esse conspicitur: ne purpureo velamine, virtute est, quæ ornamentorum regalium pretiosior approbatu sceptro vero beatitudine et immortalitate sustentet et regali serto justitiæ corona decoratur: ita hæc omnia monstretur ad dignitatem regiam pulchritudinem in se primæ formæ diligenter primere.

CAPUT V.

Quod homo similitudo probetur imperii

Divinam vero pulchritudinem non habitu ac specie, vel alicujus claritate coloris ornat ineffabili felicitatis honore provehi constat. Sic formas hominum per colores quosdam pictoribus transferunt, tincturas proprias commiscens, ita ut primæ formæ decor in sinem diligentissima mutatione transmigret: sicut ligo nostræ substantiæ formatorem, velut quod

virtutum coloribus, miram pulchritudinem suæ imaginis contulisse, in nobis exprimentem proprium principatum. Sunt autem multiplices et multiformes colores hujus imaginis, quibus veræ formæ similitudo depingitur, non cerussa et purpurisso, nec horum mixta cum altero qualitas, nec alicujus nigredinis superductio cilia oculosque sublinat, et per aliquod temperamentum depressa et concava assimilatur character vel quæcunque similia pictorum manus artificis componere solertia; sed pro istis adest puritas, impassibilitas, beatitudo, malique totius aversio, et quæcunque generis istius existunt, per quæ in hominibus imprimatur similitudo divina. Talibus floribus mirabilis Conditor imaginem propriam, id est naturam nostræ conditionis ornavit. Si vero discutias et alia per quæ divinum decus elucet, hæc etiam in imagine ad illius similitudinem salva profecto reperies, mens etenim et verbum est summa Divinitas. In principio namque erat Verbum, et qui, secundum Paulum, proficiunt, mentem Christi, qui in eis loquitur, se habere profitentur. Non ergo procul hæc a natura humana conspicias: in te namque et verbum et intelligentia est, quæ imitantur verbum mentemque divinam. Item charitas, fonsque charitatis; hoc enim, ait magnus ille Joannes, quoniam charitas ex Deo est. Hanc autem nobis veluti personam Christus formator nostræ substantiæ conferens, ait: *In hoc cognoscent omnes quoniam mei estis discipuli, si dilectionem habueritis ad invicem.* Quod si dilectio vobis ista defuerit, totius imaginis species figuraque solvetur. Cuncta etiam conspicit exauditque Divinitas et omnia perscrutat. Habes et tu per oculos et aures hujus rei efficaciam vitalem et scrutatricem eorum quæ sunt intelligentiam te possidere cognoscis.

CAPUT VI.

Inquisitio, quam conspationem mens habeat ad naturam, in quo etiam obiter Eunomianorum dogma refellitur.

Nec me quisquam suspicetur ad similitudinem operationis humanæ diversis effectibus divinam dicere potentiam cuncta complecti. Nec enim fas est in illa divina simplicitate variam multiplicemque virtutem operationis advertere, nec in nobis enim multæ quædam sunt efficaces rerum causarumque potentia, licet ea quæ ad vitam pertineant multiplici videantur operatione contingere. Una namque vis quædam nobis mentis inserta est, quæ per singulos sensus excurrans, ea quæ sibi offeruntur amplectitur. Hæc per oculos quæ videnda sunt conspicit; hæc per aures quæ dicuntur exaudit; hæc in his quæ sunt votiva lætatur, et ab his quæ insuavia probantur, avertitur. Manibus etiam perficit quæcunque voluerit, retinens his et rursus abiciens horumque instrumentorum effectibus utens ut expedire probaverit. Si ergo in homine, cui diversa membrorum officia ab auctore formata sunt, una eademque res est, quæ per omnes sensus operatur, utens singulis congruenter ut causa poscerit, nec operationum differentiis naturæ suæ vim potentiamque commutat; quanto magis in Deo, quia sint effectus virtutum varii, nul-

lus debet multiplicem ejus essentiam suspicari? Qui enim plantavit aurem, non audit? aut qui finxit oculum, non considerat? Sicut propheta testatur, per hæc exempla operationes hujusmodi veluti quasdam humanæ naturæ notissimas impressiones insinuans: *Faciamus enim, ait Deus, hominem ad imaginem et similitudinem nostram.* Sed ubi mihi nunc hæresis Eunomianorum nefanda subsistet, quid adversus hæc dicturi sunt vocem? Quomodo per hæc verba novitatem sui defensuri sunt dogmatis? Putasne possibile esse, dicent, ut imago una dissimilium formarum similitudinem referat? Si enim juxta illorum sententiam naturæ Patris impar est Filius, quomodo diversarum naturarum unam Deus condidit imaginem? Qui enim dixit: *Faciamus hominem ad imaginem nostram*, per pluralem significantiam sanctam nobis insinuans Trinitatem, nequaquam singulariter suam testaretur imaginem, si primæ formæ sibi dissimiles existissent. Nec enim possibile est ut eorum qui sibi invicem congruunt minime, una similitudo monstretur; sed si diversæ erant naturæ, profecto diversas eorum et singulis congruentes imagines condidisset. Utrum quia una quidem imago, sed non una imaginis forma est, quis ita privatur intelligentia ut ignorare queat, quod ea quæ uni probantur esse similia, et ad se invicem similitudinem propriam sine dubitatione conservent? Et forsitan propterea sermo divinus hanc malitiam in conditione humanæ vitæ prospiciens, Eunomianorumque perversitatem resicans, ait: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.*

CAPUT VII.

Cur nudus homo naturalibus armis et velaminibus approbetur.

Sed quid sibi vult et ipsius habitudinis rectitudo, quid autem non ad vitam congenerantur corpori virtutis effectus, verum nudus quidem naturalibus tegumentis inermis et inops omniumque necessariorum rerum egentissimus homo in hanc producit vitam, qui juxta id quod cernitur miseratione potius quam felicitate dignus esse videatur. Non enim armatur productione cornuum, non unguium vel dentium tuitione munitur, nec aliquo aculeo lethiferum virus infunditur; quibus rebus pleraque ferarum atque serpentium in ultionem sui naturaliter instruuntur; nec pilis corpus obtegitur, cum oporteret eum qui ad aliorum proponeretur imperium propriis armis naturali provisione vallari, ne ad custodiam sui aliorum adminiculis indigeret. Nunc autem leo quidem et aper et tigris et pardus, vel si quid his simile est, sufficientem pro salute sua virtutem naturaliter possidet; et tauro cornua sunt, et pernicitas lepori, cervoque saltus et certus intuitus, et aliis animantibus magnitudo, et cæteris prominens orificium, quod proboscidem vulgus appellat; volatilibus etiam pennarum officium et apibus aculeum. cunctisque prorsus unum aliquod naturale presidium constat esse collatum. Solus autem homo præ omnibus creditur destitutus, et his qui currendi velocitate prominent pigrior, illis autem qui corporis eniucit

mole tenuior, his etiam qui naturalibus armis excellunt despectior esse cognoscitur. Et quomodo, dicit aliquis, universorum dominus talis sortitus est principatum? Sed ad hæc nihil arbitror esse difficile demonstrare, per id quod naturæ nostræ deesse creditur, certa datur occasio, qua subditorum omnium dominium consequatur. Nam si hujus esset homo potentia, ut equum velocitate superaret, nec pes ejus attereretur, sed unguicularum inniteretur firmitate prævalida, cornua quoque vel aculeos aliquos unguesque præferret ultores: primum quidem bestiis existeret similis, et occasione ipsa difficilis appareret, hujusmodi corpori ejus adminiculis naturaliter attributis: deinde sperneret in alios exercere dominatum quorum nullis prorsus adiutoriis indigeret. Nunc autem in singulis quæ nobis mancipantur usus vitæ nostræ dirimitur, ut necessarium in eis penitus principatum haberi videamus; nam corporis nostri tarditas et ad motum celerem difficultas, equorum nobis adhibere providentiam fecit, quin etiam annuis lanarum redditibus ea quæ naturæ deerant supplementa prospiciens: ex aliis quoque causis quæ ad vitam necessaria deerant, comprobantur. Jumenta nobis ad onera gravia ferenda subjecta sunt, et quod ad iustarum animalium herbas depascere nequeamus, boves nobis ad usum mancipare curavimus, quorum labore victum facilius comparemus. Quia vero morsu indigebamus et dentibus ad cobibendas tales bestias ultione, id quod nobis defuit cæcum natura supplevit, qui etiam cum velocitate congenita veluti quidam animatus gladius nostris est usibus attributus; pro cornibus etiam vel unguibus fortius ac penetrabilibus ferrum ab hominibus inventum est. Quod non semper nobis naturaliter inhereret, sicut illa munimina irrationabilibus bestiis; sed in tempore belli conferebat præsidium gladius deinceps manet otiosus. Item ejusdem ferri usus pro crocodili squamis assumetur. Est autem quando et tergus ipsius bellæ in prælio munimen impertit, alioquin (ut dictum est) ad ejus similitudinem ferrum ab artifice figuratur, quod necessitati deserviens quem armavit in belli tempore, derelinquit in pace. Nec non et volatilia nostris commodata sunt usibus, quorum etiam velocitatem ratio excogitata non præterit; nam quædam ex eis mansuefacta videntur cooperantibus, quædam vero præsentia sui, capiendi causa sunt aliis quæ nostris utilitatibus applicentur. Sed et pennata tela nobis ars exquisita perfecit, quæ per arcum tensa cursum volucrem rebus humanis exhibuit. Quod autem pedum nostrorum vestigia ad conficiendum iter facilius atteruntur, necessaria subjectorum adminicula nobis indicunt ex quibus calceamenta congruenter aptentur.

CAPUT VIII.

Cur hominis rectus sit habitus, et quam propter rationem manus datæ sunt, in quo quædam et de differentiis animarum disputatio naturæ induitur.

Quod vero rectus est hominis habitus et ad cælum sese sustollens sursumque respiciens, principalia hæc dona esse certissimum est, approbantia regiam

potestatem. Denique quod solus ita formatus et cæterorumque omnium prona sint corpora, et deorsum proclivius inclinata, manifesta differentia honoris ejus ostenditur: dum constet illa quæ hujus esse subjecta potentia, hunc autem superioris eminentis existere dignitatis. Nam aliis quidem omnibus anteriora membra corporis pedes sunt, quod acclive est, egebat profecto firmitatis adiutorio. In hominis autem conditione hæc membra manifeste effecta sunt, quia rectitudine habitus ejus unusquisque videbatur esse sufficiens, qui geminis pedibus standi constantiam cauta provisione firmaret. quoque ad usum rationis officia manus aptata sunt, et si quis rationali naturæ ministerium manuum principium quid esse dixerit, minime delinquet. Non solum enim ad hoc quod commune et promptum intelligentiæ nostræ respicio, quod scilicet verbis teris manus administratione signamus, et quidem ista gratia rationalis impar est dignitatis, quod ris loqui quoque possumus et modo quodam modo disputamus in elementorum figuris nostrum nentes eloquium. Sed ego ad alia prorsus inter studio quodam cooperationis obtemperare affirmo rationis imperio. Verum antequam hoc discutiamus, effusius rationem magis quam persequimur, inquiramus. Pene namque factorum ordo, et causa latuit cujus rei gratia præcedunt Germinant terræ virentia, deinceps irrationabili sequantur animalia, et ita post horum conditione loco tertio homo formetur. Fortassis enim per non tantum ea quæ sunt manifesta sentimus propter jumenta vel maxime Conditor universe instituerit herbarum naturam, propter hominem jumenta creaverit. Unde et ante greges ante hominem vero quæ humanæ vitæ possessione præbere, produxerit. Sed mihi videtur quæ hujus eloquii aliquod dogma de absconditis intimare. Sic enim Moses de statu animæ divinitus philosophiæ reservavit arcanum, de quo quidem et eruditio extera sibimet imaginata quid; sed non clare quæ erant videnda per se. Per hæc ergo, ut arbitror, ipsa ratio docet tribus differentiis vitalis hæc, atque animalis declaratur. Herbarum siquidem natura inest tantum et nutrimenti accommoda, et præbens his qui ex ea paventur augmentum germinabilis dicitur, eademque in virgultibus substantia pervidetur. Est autem in quæ germinantur vitalis quædam potentia animatione privata. Præter hanc vero est et species, cui Creator et incrementa contulit, et sandam sensibus imperavit, quam in naturabilium facile contuemur, quæ non solum crescens nutritur et nutrit, sed etiam sensum vim possidere cognoscitur. Perfecta vero et corporis in hominis essentia rationali consistit quæ et nutrit et nutrit et sentit, et rationem capiens mente vegetatur. Debeimus autem scire talis quædam eorum quæ sunt ratio divisibilis, ut aliud intellectuale sit, aliud corporeum

intellectualis essentiae nunc omittatur in sua proprietate divisio. Nec enim nobis est de hac re sermonis occasio. Corporalis autem substantiae aliud est omnino sine vita, aliud vitae participat: rursus vitalis corporalis alia sunt sensibilia, alia vero sensu carentia, ut sunt etiam capilli nostri et ungues. Item sensibilia in naturis rationabilium et irrationabilium dividuntur. Propterea post exanimem materiam primum velut crepidinem quamdam hanc germinalem substantiam legislator expressit: deinceps eorum generationem quae sensibus tantummodo continentur, aperuit. Et quia secundum istam consequentiam ea quae vitam in carne sortita sunt, sensibilia quidem sine intelligibilibus per se subsistere videntur, rationalis autem substantia non potest in alio nisi sensibili corpore contueri; idcirco post germina atque iumenta factus est homo, via quadam consequenter ad perfectionem natura perficiens. Omnium namque specierum, id est, et crescentis germinis et sensualis animantis hoc rationale animal homo participat. Nutritur enim juxta naturalem substantiam animae qualitas, incrementi vero vim sensuali subministratio sortitur, quae juxta quemdam modum suam inter intellectualem et materialem substantiam in medio collocata, quantum illius comparatione crassior, tantum ejus praelatione videtur esse sincerior. Deinde sensibilis rei quod est subtilissimum et lucidissimum intellectuali sociatum sit quaedam naturae permixtio conveniens, ita ut in tribus istis videatur homo subsistere. Nam et Apostolus talis aliquid cognoscimus intinare, ubi pro Thessalonicensibus orans ait: *Ipsa autem Deus pacis sanctificet vos per omnia, ut integer spiritus vester et anima et corpus sine querela in adventum Domini nostri Jesu Christi servetur*: pro nutritibili parte corpus, pro sensibili animam, pro intellectuali spiritum ponens. Similiter et scribam in Evangelio Dominus instruens omni mandato dilectionem Domini praeponeit, quae ex toto corde et ex tota anima et ex toto intellectu perficitur. Nam et in praesenti eandem mihi sermo differentiam videtur interpretationis offerre. Corpulentiorum quidem efficaciam cor appellans, animam vero mediam sedem tenere significans. Intellectum autem sublimiorem substantiam rationabilis insinuans perspicabilisque virtutis. Unde et tres distantias voluntatum novit Apostolus: carnalem, quae circa ventrem et inferiores partes voluptatibus tantum vitiosis obsequitur; animale vero, quae media inter virtutem malitiamque versatur, hanc quidem supergrediens, illius autem nequaquam particeps sinceritatis existens: et spiritualitatem Deo placitae conversationis assequitur. Sic enim scribens ad Corinthios exprobrat eis studium voluptariae vitae atque passibilis, dicens: *Nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis*, id est, perfectioribus doctrinis incapaces esse probamini. Et alibi comparationem quamdam medicae hujus ad istam celsiorem perfectionemque faciens, dicit: *Animalis autem homo non percipit ea quae sunt spiritus Dei*. Stultitia enim est illi et non potest intelligere, quia spiritualiter examina-

tur; spiritualis autem judicat omnia, Ipse autem a nemine judicatur. Denique sicut carnali animalis supereminet juxta eandem mensuram animalem quoque spiritualis excellit. Quod ergo novissimum post omnia factum hominem Scriptura commemorat, nihil aliud quam de statu animae philosophari nos debere latenter informat, necessaria quaedam rerum consequentia, id quidem perfectum in postremis insinuans. Natura namque rationalis caetera quoque continet et incrementa germinis, et sensus animantis, natura etiam sensibilis germinalem speciem sine dubitatione complectitur. Haec autem propter quod immaterialis est se sola complectitur. Consequenter igitur natura veluti per quosdam gradus, vitae dico proprietatum, ab inferioribus ad perfectiora conscendit.

CAPUT IX.

Quod aptissima hominis habitudo ad opus rationis constructa sit.

Quia igitur rationale animal homo, oportebat nisi rationis conveniens institui corporis instrumentum. Sicut enim videmus musicæ peritissimos juxta organi speciem studium modulaminis exercere, et neque tubicinare barbitum nervis, neque citharizare tubicines: juxta hunc modum instrumentorum constructionem oportebat esse rationi consentientem: ita ut aptissime posset ad usum resonare sermonis, qui vocalium membrorum formaretur officii. Ideo autem manus coaptatae sunt corpori, et quamvis utilitates mille vitae hujus enumerare facillimum est, quas haec opportuna et durabilia manuum instrumenta naviter administrent, omnem artem omnemque operationem bello et pace competenter explentia, tamen praeter aliis omnibus rationis causa manus corpori natura congruenter apposuit. Nam si homo sine manibus exstitisset, profecto percipiendorum eorum necessitate membra vultus ejus ad instar quadrupedum formarentur, ita ut oblonga facies tenueretur, simul et emineret in naribus, oris etiam labia callosa et grossiora essent atque firmissima; et ad carpendas herbas competenter aptata, nec non et lingua grandiori corpore durior esset et asperior, quae coopereretur dentibus, ad ea quae mandenda perciperet liquidior existens, et juxta utrumque latus effusior qualis est canum et caeterorum quae vescuntur carnibus, per aspera dentium intervalla discurrens. Si ergo manus non adessent corpori, quomodo ei vox articulata figuraretur, cum talis oris ejus formatio ad usum sermonis minime conveniret, ita ut necesse esset hominem vel balatus emittere, vel latratus, aut ut equus hinniret, aut vocem daret bubus asinisque consimilem, aut aliquem rugitum promeret bestialem. Nunc autem manus accommodatae sunt corpori, ut os ad ministerium verbi liberum permaneret; ergo proprium quiddam est naturae rationali habere manus in corpore, ita ut per eas omnium Conditore facultatem con edente sermonis. Cum ergo divinum quemdam gratiae principatum imaginisve conculat Deus, et honorum suorum munera rationali signato contribuit, propterea reliqua quidem bona humanae

naturæ pia liberalitate largitus est, mentem vero et intelligentiam, non est proprie dicere quia dedit, sed quia contulit propriam naturæ suæ decus, imagini deferens. Ergo quia mens intelligibilis quædam et incorporea res est, incommunicabilem quodammodo possideret gratiam, nisi motus operationis suæ aliquibus excogitationibus intinaret. Hujus rei gratia hæc indiguit constructione membrorum ut in modum plectri vocabilia instrumenta contingens, per qualitatem sonituum motum interpretaretur internum. Et quemadmodum si quis musica imbutus arte, propriam vocem aliqua passione non habeat, volensque suam manifestam facere disciplinam, alienis vocibus æmuletur, publicans artem lyra vel tibia: sic humana mens cum omnimodorum intellectuum probetur inventrix, nec possit nuda anima his quæ per sensus corporis audiant, impetus suæ intelligentiæ declarare, quasi per modulationem quamdam hæc artificiosius animata instrumenta contingens, eorum sonis intelligentiæ suæ occulta manifestat. Mixtam vero variamque hæc musicam instrumentis humanorum possumus considerare membrorum: quæ velut lyra et tibia concentu quodam idipsum sibi invicem resonant. Nam vas illud quod recepit spiritum, si quando pulsatur loquentis impetu, et in vocem formaverit eam partem quæ repercutitur internis accessibus, rotunditates illæ quæ ad instar tiliarum factæ sunt, imitantur profecto illam vocem, quæ profertur ex tibiis, quas in circuitu membranulæ prominentes exagitant. Superius vero paulatim concavum de inferioribus sonum recipiens, et geminis fistulis ad nares usque pertingens, vocem erga colorarii loca dirumpit, majoresque sonitus efficit; maxillarum quoque et lingue fauciumque mira formatio, juxta quæ mentum leni fluxu deductum per speciem rotunditatis acuitur. Hæc autem omnia motum videntur simulare nervorum, quæ mens (ut sæpe dictum est) plectri vice contingens, varie atque multipliciter in suo tempore prout opus exegerit, modos nimia velocitate componit: labiorum vero adpartio atque conclusio idipsum facit, quod digiti qui spiritum tibiæ juxta consonantiam modulationis assumit, scitaque mens per hæc instrumenta membrorum rationem modulatur in nobis, per quam etiam rationales probamur effecti, nequaquam, ut arbitror, habentes rationis gratiam. Sine hoc casu grave laboriosumque servitium corporis visibus tantummodo labiorum acquirere cogemur. Nunc autem manus in se hoc officium transferentes os liberum ad sermonis ministerium reliquerunt.

CAPUT X.

Quod per sensus mens operetur.

Duplex autem hujus instrumenti consideretur effectus. Aliud enim ejus operatur eloquium, aliud vero vacat ad suscipiendas intelligentias quæ extrinsecus veniunt, nec alterum miscetur alteri, sed implet operationem quam natura constituit, nullam afferens vicino molestiam. Nam nec auditus loquitur, nec vox audit. Hæc enim semper aliquid promit, auditus autem suscipiens fugiter non adimpletur. Sicut

Salomon quodam loco testatus est quod etiam videtur esse vel maxime præ omnibusque in nobis sub admiratione dignissimum, quæ sit latitudo capacitatis intrinsecus, in quam cuncta conflantur quæ funduntur auditu, qui sunt illi memoriales introeuntium sensuum monumenta conscribitur quam ampla susceptoria intelligentiarum, quæ aures reponuntur interius, et quomodo cum et triplicia sint quæ supponantur alterutrum, confert tamen et error juxta propriam positionem eorum inferuntur omnino non gignitur. Similiter etiam efficaciam visus quis poterit æstimare? Æque enim in oculis mens ea quæ extra corpus sunt apprehendit et in se similitudines apparentium pertrahit, figit similia sibi ipsa describens. Et quemadmodum quæ civitas multitudinis capax quæ diversis aditibus ad se recipit confluentes, non tamen in unum certis locum universi conveniunt: sed alii qui lectus forum, alii ad habitacula sua, alii ad ecclesie plateas, juxta suam quisque sententiam prope talem quodammodo etiam mentis nostræ consuetudinem interius constitutam, quam licet nostris diversis aditibus impleant, tamen introeuntium genera mens eadem dijudicans atque cernens, locis intelligentiæ congruis universa committit. Et sicut civitatis exemplum, videmus univertis atque cognationis homines non per eandem ingredi, sed alios per alium aditum, ut sors sekerit, iatruire; nihilominus tamen intra muros suos iterum simul esse, qui familiaritate mutuegebantur: ut econtrario fieri posse concedas, sibi sunt extranei vel incogniti, uno sapientie aditu utantur, sed non copulenter invicem cognitionis introitu; possunt enim iatruinsecus communitatibus dirimi. Tale quid et in mentis notitudine fieri posse conspicio. Frequenter enim diversis sensibus scientia una nobis colligitur eandem rem multiplici sensuum varietate discitur. Itemque huic contrarium est videre, ex uno sensu, multa variaque nihil sibi invicem juxta ram concordantia consonantique perdiscere, proponatur (melius est enim exemplis enucleantiam) aliquid de merum proprietate per quid suave sit sensibus, quidve gustantibus tandem. Experientia quippe ipsa reperit anem fellis, mellisque gratissimam qualitatem hæc ergo certa sint, unam conferunt scientiam eandem intelligentiæ nostræ multifarie conquisita est, per gustum, visum, auditum, odoratum frequenter et tactum. Nam mel quispiam vomen ejus audiens, et gustum percipiens rem sentiens, et tactu comprobans, unam omnies sensus agnoscit. Item varia quoque forma per unum quempiam ex sensibus cernitur et tenemus; nam et auditus multimodas voces, et oculorum visus indiscretam atque cæcæ habet efficaciam ad contendendum ea quæ sunt diversa. Similiter enim album contemnit nigrum et omnia quæ sibi sunt colorum committunt distantia, sicut odoratus, sicut gustus, et

quodammodum scientiam rerum suis capere probatur A
effectibus.

CAPUT XI.

De essentia animæ.

Quid igitur est mens juxta naturam propriam, quæ sensualibus potentiis sese distribuit, et per singulas competenter eorum quæ sunt scientiam sumit? Quod enim aliud quiddam sit præter sensum, quemlibet prudentem dubitare non arbitror. Nam si idipsum mens quod sensus esset, unius profecto juxta sensus efficaciam proprietatis existeret, propterea quod simplex quidem ipsa sit et nihil in re simplici varium conspici queat: nunc autem omnibus consequentibus, aliud est tactus, aliud odoratus, et alios quidem incommutabiles et impermixtos similiter esse sensus ad invicem, et quia mens singulis æqualiter adest, aliud quid oportet eam propter sensualem diffinire substantiam, ne quid rei intelligibili possit varietatis ascribi. Quis cognovit sensum Domini? Apostolus ait; ego autem dico: Quis propriam mentem considerare prævaluit? Dicant qui Dei naturam se putant posse comprehendere, si se considerant, si mentis suæ substantiam norunt; si multimoda quædam est, varisque compositionis, quomodo in multiplices sensus inseritur, quomodo in singularitate quod varium, quomodo in varietate quod singulare est invenitur? Sed agnovi solutionem difficillimæ quæstionis, ad ipsam vocem divinam recurrens: *Faciamus, inquit, hominem ad imaginem et similitudinem nostram.* Imago namque quandiu in nullo proficit ab his quæ in primæva forma substant, proprie imago cognoscitur; si vero a similitudine formæ recesserit, juxta eam partem imago non erit. Quomodo igitur et hoc unum ex his est quæ in divina natura considerantur, quod incomprehensibilis habetur essentia, necesse est et imaginem primævæ formæ imitari substantiam. Quod si imagines natura comprehendere potest, cum primæva forma in sua comprehensibilitate permaneat, ex hac ipsa contrarietate qua comprehenditur esse dissimilis comprobatur. Porro cum fugiat humanam scientiam mentis nostræ natura, quæ est effecta ad imaginem, refert incomprehensibilitate sui omnipotentiam naturæ incomprehensibilis exprimens.

CAPUT XII.

Inquisitio ubi principale hominis esse videatur, et de lacrymis et risu.

Sileat ergo omnis conjecturalis et vana locutio quæ mille quibusdam rebus corporeis vim intellectualis operationis includit: ex quibus quidam id quod hominis principale est, in corde constituunt: quidam vero in cerebro subsistere suspicantur, quædam superficie persuasionum opinionem hujus roborantes. Is enim qui in corde principale hominis esse definit, ex loci situ argumenta nititur suæ rationis apponere, propterea quod medium locum videtur cor totius corporis continere, quatenus se spontaneus motus e medio ad omne corpus facilius exhi-

bens, in quos voluerit effectus erumpat. Ad hæc autem rationem veluti testes videntur afferre tristificas atque irascibiles hominis affectiones: quod scilicet hujusmodi passiones hæc partem ad compassionem commovere videantur. Qui vero cerebrum intelligentiæ domicilium credunt, quasi quamdam arcem universi corporis caput asserunt a natura constructum, in quo mentem quasi reginam quamdam inhabitare pronuntiant, quæ veluti quibusdam nuntiis seu protectoribus ita sensibus circumquaque valletur. Signa vero et isti hujuscemodi suspicionis insinuant, quod mens tunc a recto consilio et ab eo quod deceat abducatur, quando cerebri membrana vexatur, et quod in ignorantia honestatis degant, quos ebrietas gravat. Ad hæc autem et aliquas causas naturales B adjiciant, quibus opiniones suas singulis quas de principali hominis parte deferunt, confirmare videantur. Et hic quidem ad igneam naturam cordis cogitationem motuum mentis affirmat, propterea quod et mentis et ignis indormitabilis probetur esse substantia, et quia in cordis parte mentem fatetur influere, idcirco mobilitate fervoris motum temperari mentis astruit, receptaculum naturæ intelligibilis cor esse pronuntians, in quo calor exundat. Alter autem cunctorum sensuum veluti principium atque radicem cerebri membranam esse testatur, suamque rationem hac fide confirmat, quod non alibi sit effectus intelligentiæ collocatus, nisi in ea parte ubi et aures aptatæ irruentes voces accipiunt, et intuitus juxta ipsa oculorum profunda concretus occurrentes pupillis imaginum formas transmittit interius, et qualitates odorum variorum discernuntur attractæ. Sensus etiam qui gustu perficitur, indicio membranulæ cerebri (sicut supra dictum est) approbatur, quæ de proximo quosdam nervorum ramusculos ex re ipsa sensibiles per nodos colli usque ad ea loca quæ colatorii instar existunt, et musculos circumjacentes interserit. Ego autem, quia a passionis accessu animæ intelligentia sæpe turbatur, et quia juxta naturalem vigorem cogitationis effectus obtunditur, quædam hoc idem corporis ægrotatione contingere, verum esse pronuntio, et fontem quemdam corporalis caloris cor esse non nego, quod ad irascibiles impetus facile commovetur. Super hoc nihilominus præesse sensibilibus rebus membranulam cerebri, D juxta rationem eorum qui hæc naturalium disputatione pertractant, complectens sub se cerebrum, cujus etiam soveri vaporazione pinguedinis audiens, ab his qui se anatomicis inspectionibus occuparunt, irritum quod dicitur omnino non facio; sed non ex his probare contendam quod localibus quibusdam circumscriptionibus incorporea substantia concludatur. Nam nos excessus irrationabiles fieri non ex capitis aggravatione didicimus. Medicorum vero peritissimi, utrisque lateribus, quibus ejusdem cerebri membranulæ continentur, aliqua passione turbatis, rationale nostrum ægrotans definiunt, appellantes freneticam passionem, quia iisdem membranulis frenes nomen existit. Similiter etiam tristitia cor affici suspicantes profecto falluntur. Cum enim non

cor, sed os ventris mœrore turbetur, ad cor morbi hujus incommodum imperite transmittunt. Hoc autem disserunt, qui passionum causas diligenter investigare curarunt, quod in mœrore compressis naturaliter vltius corporis evaporationum tramitibus atque conclusis in profundissimas internorum sedes cogitur, quicquid per hos respirationis aditus exire prohibetur. Unde coangustatis visceribus accenditur aëritia, sæpe violentior spiritus ex imo trahitur, ut dilatetur id quod contractum est. Et hunc halitum quem mœrore extrudit, etiam gemitum vocamus, id est nimii doloris indicium. Sed qui putant hæc eandem passione affici particulam cordis (ut dixi) falluntur, cum non cordis, sed oris ventris sit ista molestia, ex ea occasione quam diximus, quod scilicet evaporationum compressis aditibus, fellis coangustata vesicula humorem illum asperum atque mordacem in os ventris effundit. Et hæc est hujus rei probatio, quod depressis ipsa coloris superficies velut origine (aurigine) videtur infecta, dum fellis humor in venis nimia constrictione diffunditur. Sed hæc ratio ex illo quoque morbo qui huic videtur esse contrarius, id est qui ex lætitia risuque contingit, vel maxime commendatur. Dilatantur enim quodam modo et dissolvuntur per aliquam voluptatem totius evaporationes corporis suavissima cognitione percepta. Sicut enim ibidem per mœrorem tennes et incertæ respirations iterum compringuntur et interius viscerum constringentes affectum ad caput et ad membranam cerebri vaporem humidum supprimunt, qui multum in concavis sub relictis per aditus evaporationibus excurrit ad oculos, et compressione ciliorum per guttas egerit: hæc autem gutta lacryma nominatur, ita intelligendum est ex afflictione contraria: cum plerumque distenduntur respirationis itinera, per ea spiritus in altis se recessibus inserit, et per oris aditum protinus a natura propellitur, visceribus cunctis et maxime jecore (quemadmodum alunt qui circa læta periti sunt) per quamdam agitationem motumque ferventissimum, hujuscemodi conceptum spiritum in exteriora pellentibus. Unde facilitatem quamdam exitum ejusdem spiritus natura machinata, rictum oris ex transverso patefacit genam utranque distendens, et quod hinc efficitur risus nomen accipit. Nec propter hoc igitur principale hominis esse in jecore putandum est, nec propter fervorem sanguinis, qui copiosus erga cordis loca versatur, nec ob affectus irascibiles æstimandum in corde esse mentis hospitium. Sed hæc ad qualitates corporeas referenda sunt. Mentem vero credendum est æqualiter membra singula juxta ineffabile temperamentum rationis attingere. Et si Scripturam nobis ad hoc nonnulli proferant, quatenus principale in corde hominis esse testentur, non id debemus inexplorata ratione percipere. Qui enim cordis meminuit et renes asseruit dicens: *Scrutans corda et renes Deus*. Ita aut utroque aut neutro hoc intellectuale hominis licet includi. Obtundi vero easdem intellectuales efficientias, vel etiam sine effectu prorsus existere, per qualitatem corporeæ affectionis

A edoctus, non satis idoneum arbitror argumentum locis aliquibus virtutem mentis asseram tantquam per tumores partibus occupatis a pro latitudine possit expelli. Corporalis enim hæc opus est, ut vas præventum immisissis rebus aliud quicquid nequeat omnino recipere. Intellectualis namque stantia neque in vacuis et convexis partibus coram immoratur, nec magnitudine vel mole carnis editur. Sed quia constat veluti organum quod musicum totum hominis corpus exstructum, et rumque contingit ut hi qui musicæ periti suam nequeant ostendere disciplinam propter in menti mutilitatem artis industriam reagentis, aut tempore vitiatum est, aut aliquo casu (optum, aut rubigine vel humore detritum et idcirco sine sonorum manet effectibus, licet qui tibicæ artis est peritus inspiraret; sic et per omne corporis transiens instrumentum actualibus effectualibus partes, sicut natura est, competenter attingit: et in his quidem quibus substantiam permanent vim suæ operationis et in his autem quæ per vitium quoddam artificis motum ejus admittere nequeunt, præter el operationis existit. Naturaliter enim quodam mens apta est in his membris proprio congrue versari, quæ sua sospitate vegetantur: autem prorsus alienari, quæ quodam modo vexata sunt.

CAPUT XIII.

C *Contemplatio quædam naturalis de materia et mentis inspectione.*

Mihi vero videtur et plus esse quam nat hæc parte contemplatio, per quam possumus de utilioribus informari dogmatibus. Qui optimum et summum præ omnibus ac prænumerum est ipsa Divinitas, ad quam universa re quæcunque boni desiderio continentur, in mentem fatemur, ut pote ad imaginem fac cherimi Conditoris, quamdam similitudinem formæ custodire, et ipsam in optimi existere; si vero extra eam fuerit, simul qua erat pulchritudine denudari. Sicut autem mens mentem similitudine pulchritudinis formalis ornari, veluti quoddam speculum patris impressione refulgens, juxta eandem ipsam quoque naturam a mente, qua dispregitur, credimus contineri ejusque specie factam veluti quoddam speculum speculi quoque sustineri hoc materiale nostræ profitemur, circa quam eadem natura cum igitur alterum contineatur ex alter omnis illius summi et veri participatio exoritur, per superiorem id quod inferi exornatur. Si quando vero hujus bonæ nis fuerit facta divulsio, et e contrario superiora sectatur: tunc deformitas materię i reat cum a natura deseritur. Informis on res et incomposita est ipsa materies per informitate ejus simul, et pulchritudo na

pitor, quæ mentis vivacitate decoratur : ac sic ad ipsam quoque mentem per naturæ defectum derivatur materiei deformitas, ita ut imago Dei jam non possit inspici in hac impressione figmenti ; veluti quoddam namque speculum, id est, bonitatis forma atque virtutis post dorsum se ponens abjicit quidem splendoris eximii claritatem. Infortitatem vero materiz in se prorsus assumit : et hoc modo fit mali nativitas, boni privatione subserpens. Bonum est autem, quidquid summo bono conjungitur ; quod si extra similitudinem hujus effectiois fuerit, sine bono procul dubio permanebit. Cum igitur secundum inspectam rationem constat esse summum bonum quod vere bonum est, mens autem ad imaginem summi boni facta est, et ipsa accepit ut ei bene sit ; statura vero quam mens continet, quasi quædam imago esse probatur imaginis : ostenditur per hoc, quod materiale nostrum tunc bene subsistat atque bene contineatur, quando a natura dispensatur et regitur. Iterum vero solvitur atque dejicitur, quando ejus provisione privatur, simulque a boni copulatione secluditur ; hoc autem non fit aliter nisi cum ad contrariam partem naturæ fuerit facta conversio, nec ad bonum summum desiderium ejus promovet, sed inde declinat, quod pulchritudine semper egere videatur. Necesso est enim ad deformitatem materiei despectissimam atque scdissimam conformetur id quod similitudinem ejus assequitur. Sed hæc a nobis quadam consequentia dicta sunt, per inspectionem propositam subrogata. Hoc autem quærebatur, utrum in aliqua parte membrorum intellectualis virtus locata sit, aut per omnes artus æqua lance discerret. His enim qui mentem (ut superius dictum est) localibus includunt partibus, et ad demonstrationem opinionis suæ proferunt, quod non prosperetur intellectus eorum quibus contra naturam cerebri membrana vexatur, ostendit ratio quod per omnes partes humanæ confirmationis, sicut aptum est unumquodque membrum, naturaliter operetur. Similiter autem vis animæ præter efficientiam subsistit, cum aliqua pars corporis in natura non permanet. Et propter hæc oblata est sermone nostro proposita consequenter inspectio, per quam discamus in hominis constructione, a Deo quidem gubernari mentem, a mente vero materialem vitam nostram contineri, cum in natura persistit : si vero a natura discesserit, etiam cooperatione mentis eam privari necesse est. Sed revertamur rursus unde digressi sumus, quod si in ea quæ a naturali constitutione omnino exorbitant per aliquam passionem, proprium mens servet effectum, et in his quidem quæ videntur iacolumis manet, impos vero fit in his quæ non queunt vim ejus operationis excipere. Fas est autem et ex aliis rebus hujuscemodi dogmatis firmare sententiam : et nisi grave ac molestum est, præsentiam sermonis fatigatus etiam de his paucis, ut potero, explicabo.

CAPUT XIV.

De somno et excitatione, et de somniis ratiocinatio.

Materialis hæc et fluxa corporis vita semper in

A motu procedens, in hoc habet existendi vim atque potentiam, ut nunquam prorsus a motu desinat, sed veluti fluvius quidam juxta suum decurrens impetum, plenum quidem demonstrat alveum per quem delabitur. Non tamen eadem aqua circa eundem locum esse videatur, sed aliud quidem ejus transcurrit, aliud vero supervenit : ita et hoc materiale vitæ præsentis, per quemdam motum contrariorum frequenti sibi successione decurrat, et a commutatione sua stare penitus non potest, sed quietis impatiens jugem conversionem rerum similiter possidet. Quod si aliquando a motu destiterit, pariter et esse cessabit : ut puta plenitudinem relaxat inanitas, itemque inanitati plenitudo succedit, somnus continuum vigiliarum laborem sustentat. Itemque vigiliz B quod resolutum esse videbatur consolidant, et neutrum horum in eodem statu permanet, sed mutua sibi præsentia utrumque succedit. Itaque se ipsa natura mutationum vicibus innovante, ut partem videlicet utriusque recipiens ab altera migret ad alteram. Nam si semper animal persistat in opere, intentio disruptionem divisionemque partium quæ tenduntur, efficiet : continua quoque corporum quies ruinam quamdam solutionemque status operabitur. In tempore vero moderatius utriusque perceptum, fortitudinem ad permansionem substantiæ commo- dabit, quæ per continuum ad contraria transitum utrinque alternante sibi successione reparatur. Sic ergo opportunitatem quietis nacta natura, distenti C per soporem, et sensibus ab operatione semotis, otium ad tempus impertit, et veluti equos post certamina sudoresque compescens. Necessaria vero est corpori quies, ut sine impedimento quoque cibus in omnia membra per occulta eidem itinera diffundatur, nulla intentionis obice meabilem præcludente transgressum. Nam sicut ex infusa imbribus terra, cum radiis solis fota fuerit, vapores quidam caliginosi de profundis ejus flubus extrahuntur, similiter et in nostra fit terra : cum cibus intrinsecus congenitoque calore decoquitur, vapor quidam naturaliter, ut pote aereus, ad superna contendit, et veluti funus per rimas parietis penetrans ad capitis loca pervenit, inde per dictos adnexus sensibus exhalatur. Unde necesse est, tunc sensus otium gerere vaporum trans- D gressionem detentos. Oculi sopiti sunt, et palpebrarum obductione veluti quodam mechanicæ artis æquo pondere conteguntur : ipsis quoque vaporibus et auditus obstruitur, et quasi quodam ostio auribus imposito a sua naturali operatione feriat. Hæc autem talis passio somnus dicitur, vacantibus in corpore sensibus, et juxta naturalem motum nihil prorsus agentibus, ut digestiones escarum exitu facilliore proveniant, et suos meatus ipsa exhalatione transcurrant. Quapropter si coangustentur his exhalationibus ea loca quæ circa sensus sunt, et quadam somnus occupatione tardetur, vapore complectur : et quia ex nervis constat esse composita, ut colli ac faucium naturaliter ex sese tenduntur, ita ut per hanc extensionem, illa quæ fuerant compressa vapo-

ribus, tenentur, ut flori solet ab his qui vestes infusas nimia compressione torquentes humorem omnem nituntur exprimere; et quia partes quæ circa fauces sunt, rotundiores videntur, abundantque nervis, ut dictum est, si quando discludi ab his vaporum crassitudinem convenit, quia impossibile sit rotunditatem porrectam ostendi, nisi id suo schemate peragat, idcirco relictus in oscitatione spiritus mentum quidem deorsum ad facies quadam concavatione pertrahit, et cunctis interius in orbe patefactis, undosa illa spissitudo quæ in ipsis locis insederat spiritu propellente dirigitur. Frequenter autem et post somnum nobis idipsum solet accidere, cum ex illis vaporibus indigestum quid fuerit subrelictum. Ex his itaque causis una mens evidenter ostenditur, quod naturæ congruens atque consentiens esse videatur: dum vigilante illa et hæc suos effectus exerat, resoluta vero in somnum etiam mens persistat immobilis: nisi forte imaginationes somniorum mentis agitationes esse quis æstimet, eamque operantem per soporem suis motibus arbitretur. Nos autem constanter asserimus eam solam actionem ad mentem referendam, quæ sapientia consilioque perficitur. Ea vero quæ per somnum phantasmatum deliramenta proveniunt, imaginationes quasdam efficientiæ mentis opinamur, quas irrationabilis pars animæ per accidentia quæque confligit. Anima quippe a sensibus avocata per somnum, necesse est ut mentis quoque privetur effectus. Per sensus enim ad hominem quodammodo reversio mentis efficitur, quibus vacantibus et intelligentiam necesse est otari: cuius rei argumentum est, quod frequenter ineptissimis atque vanissimis formis dormientes illudimur: quod nequaquam fieret, si consilio tunc anima et ratione regeretur. Sed mihi videtur, cum præsentior vis animæ, id est efficientia mentis et sensuum conquiescit, illam tantummodo partem ejus in somniis operari, quæ nutrimenta incrementaque dispensat. Si autem hoc ita est, somnia quæ fiunt et imaginationes sensibus et intelligentiæ congruentes hæc nimirum causa contingunt. Quæcunque nobis per animæ partem, in qua memoria viget, impressa sunt, hæc eadem, ut sors attulerit, veluti pietas oris opere formantur,figuratione quadam jugiter adhærente in hac specie animæ qua memoria continetur. His itaque phantasiis homo deluditur, non alicujus ordinis tramite ad eorum quæ apparent visionem colloca-tionemque productus, sed mixtis quibusdam et in-consequentibus seductus erroribus. Sicut enim in opere corporali unicuique membro propriè quid juxta vim sibi naturaliter insitam peragenti, etiam quiescentis membri quidam consensus cooperationis accedit, eadem rationis consequentia de anima quoque sentiendum est. Nam cum quiddam ejus quiescit, quiddam vero movetur, totum parti necessario consentit, quia nec possibile est unitatem naturalem tunc posse dividi, etsi pars quædam potentiarius ejus in operatione persistat. Sed quemadmodum vigilantibus et satagentibus obtinet quidem mens, etique sensus obsequitur, nec eis tamen adesse dispen-

A satrix illa potentia corporis approbatur, siq mens usibus cibum providet, sensus autem quod provisum est, ea vero corporis virtutis nutrimentis invigilat, propriè sibi quod datur rit; ita per somnum ablato harum potentiari quodammodo commutantur in nobis, et obti quod irrationabilis esse probatur. Aliorum efficientia conquiescit, non tamen omnino re-tur. Tunc enim vis animi qui nutrimentis i quamvis per soporem ad digestionis contend cium omnemque naturam sibi vacare permitt enim ab hac ejus operatione potentia illa se abstrahitur, nec enim fas est quod semel nat unitum est, possit divelli, sed elucescere non ejus effectus, somni otio impeditus. Hac ita

B tione cum se mens ad sensibilis animi specie tit, consequens est cum hic movetur, uti dicamus moveri pariter, et eum quiescit, sim quiescere. Quemadmodum vero circa igni fieri naturale est, ut cum paleis undique nulloque spiraculo suscitatur, nec circum t pascat, nec penitus extinguatur, sed pro quidem fumus exurgat, quod si paululum et fuerit, illico fumus excitatur in flammam: et mens otio sensuum tempore soporis obt elucere per eos potest, nec prorsus inter instar summi videtur operari, in aliquo quide in aliquo vero prævalens: et sicut quispi cus, resolutis lyre nexibus, si plectrum elu ciat, non ei modulatio competenter occu

C enim extantum quod non est apte reson plerumque manus artificiose movetur, du ctrum ad locales positiones accentuum, so non efficitur nisi inordinatus ex motu c quæ vocant Græci βόμβον; ita per somnum bus sensuum membris resolutis, aut omnir artifex animus, si corpus nimia plenitudin vetur, aut certe languidius et obscurius c cum hoc organum sensuale diligentius arti excipere. Quapropter in somniis memor confusa, præscientia vero quibusdam v obruta, præter votum ac studium quasda tur imagines, et aliquid eorum nonnun sunt ventura prænuntiat. Nam per subtil turæ plus aliquid habet quam corporis cr

D contemplanda ea quæ videntur accede potest recto ordine futura reserare, qui spicua et manifesta doctrina proponitur in somniis digesta cornuntur. Sed quidqu ambigua futuri sit denuntiatio, quod æni qui videntur ista discernere, quod, si al in verbis, aliud in intellectibus afferat. S Pharaonis botrum premit in patera, s canistro ferre pistor imaginatur, uterque studium quod exerevit se in somniis es: Solitaram namque artium simulacrori scientia mentis impressa per omne vati dici quæ ventura fuerant præstiterunt. Daniel et Joseph eorumque consimiles nullis turbati sensibus ad futurorum

scientiam, nihil hoc ad præsentem pertinet questionem, quia non hæc quisque sapiens somniorum generibus imputare debet, alioquin et illas visiones quæ divinitus vigilantibus accidunt, non superna visitatione, sed naturæ consequentia sponte sua id operante putabit posse contingere. Sicut ergo cunctis hominibus juxta suum sese moderantibus animum, quidam sunt qui divina illustrari confabulatione mereantur, ita communiter secundum naturam nobis ac similiter somniorum phantasiis accidentibus, nonnulli per soporem divinæ cujusdam participes revelationis existunt, cæterisque omnibus et si aliqua re per somnium præscientia gignitur, juxta prædictum gignitur modum. Si vero Ægyptius ille vel Assyrius tyrannus ad scientiam futurorum per sonnia divinitus instruuntur, aliud quiddam est quod per eos miranda dispensatione peragitur. Oportebat enim sanctorum sapientiam declarari quæ videbatur occulta, ne communem vitam sine utilitate vel commodo præteriret. Quomodo namque Daniel telis esse nosceretur, nisi incantatorum atque magorum acquisitionem semuli defecisset intentio? Quomodo etiam salvaretur Ægyptus Joseph in custodia constituto, nisi eum discretio somniorum pertraxisset in medium? Et ideo quid aliud ista prætendunt, nec secundum phantasias communes omnino pensanda sunt, consueta quippe somniorum facies eadem universorum est quæ modis plurimis specie quadam imaginationis occurrit. Aut enim permanent, ut dietam est, in ea parte animæ qua memoria continetur, studiorum similitudines diurnorum, aut septennumero qualitatibus corporali affectionum somniorum præfiguratur expressio. Sic etenim qui sitit esse se miratur in fontibus, et deliciis gaudet qui cibus indiget, et juvenis ætate vicens imaginum ludificatur illecebris pro similitudine passionis. Novi vero ego per somnium et aliam anigmatum mentium causam. Nam quidam de necessariis meis captus frenis, cum nimium gravaretur, quod illi cibus plus quam virtus ejus exegerat esset oblatas, arbitratus est plura intestina stercore plena sibi superponi. Cumque jam prope esset ut fatigatum corpus ejus sudoribus laxaretur, aquam sibi deferre qua perfunderetur jacens eos qui aderant precabatur obnixè, nec destitit, hoc cum clamore deposcens, donec exitus rerum querelarum talium causam absolveret. Nam simul et sudor plurimus ex ejus erupit corpore, et solutus venter intestinorum pondus interpretatus est. Quod igitur obtusa valetudine natura tunc pertulit, corporis inæqualitati compassa est, ut molestiam quidem sentiret, et dicere quidem propter ægritudinem manifeste non posset, atque, sicut datur intelligi, nisi ex incommoditate contingeret, sed naturali sopore mens sospitate gereretur, somnium profecto ei qui sic erat affectus, existeret, aquam quidem sudorem, fluxum vero intestinorum gravedinem, esca enim gravitatem et pressuram moventis insinuat. Hoc idem vero videtur et plurimis peritis medicinæ, quod scilicet, juxta passionum differentias, somniorum quoque variae facies ægrotantibus accidunt, aliæ quidem defectis

A stomacho, et aliæ cerebri passione vexatis, his etiam qui febre laborant aliæ, et aliæ qui ex cholera periclitantur et flegmate. Itemque dissimiles his qui plenitudine et inanitate decumbunt. Ex quibus possibile est animadvertere quod illa vis animæ per quam nutrimenta nobis incrementaque contingunt, habeat aliquam intellectualis rei particulam, qua sibi societate consortam, dum qualitas affectionis corporeæ similitudinem quodammodo præferat, juxta passionem quæ obtinet imaginationem congruentem. Itemque multis etiam secundum morum diversitatem somniorum quoque visa formantur. Alia namque sunt viri fortis, alia meticulosi, alia luxuriosi, et alia continentis; aliis largus et aliis avarus imaginibus illuditur: nusquam vero in his intelligentia mentis operator, sed animæ pars irrationabilior, ut sæpe diximus, has phantasias facit, et quibuscumque vigilans studiis assuescit, horum sibi similitudinem præformat in somnis.

CAPUT XV.

Quod unica duntaxat anima sit in corpore humano, triplici potentia constans.

Sed multum a proposito sumus abducti. Demonstrare namque sermo promiserat quod mens non in aliqua parte corporis esset inclusa, sed aequaliter per totum sparsa discurrat, juxta naturæ similitudinem motum subjectæ partis efficiens. Est autem ubi et ipsa mens naturæ subsequens impetus ministerium quodammodo servitutis impendit. Frequenter enim natura præcedit corporis, et aut occasiones lætitiæ aut causas mœroris insinuat, ita ut ipsa quidem præstet initium vel cibos appetere, vel quamlibet aliam rem voluptatis implere. Mens autem tales motus carnis excipiens, consilii sui nisibus consideratarum rerum parat effectus. Hæc vero non fit in omnibus, sed in his tantum qui turpiter affecti, dominatum rationis naturæ nutibus subjugant, quique suffragiis ejusdem mentis voluptatibus sensuum serviliter obsequuntur. A perfectioribus autem non ita fieri certum est, apud quos mens præcedit in omnibus, et ratione potius quam passione id quod oportet exsequuntur, naturaque vestigia percuntis directæ sectatur. Quia vero tres differentias vitalis potentia ratio deprehendit, id est nutrimentalem, quæ propter sensus aliquos augmenta recipit, et sensualem, quæ sic nutritur ut sentiat, et rationalem, quæ perfecta est et per has omnes extenditur, idcirco notandum est quod una vis tantummodo vitalis, altera vero sensualis, tertia vero præ cæteris etiam rationalis existat. Sed nemo per hæc æstimet tres animas in hominis conformatione propriis circumscriptas esse limitibus, et velut ex pluribus eam credat esse conflata, cum vera et perfecta una sit anima naturaliter spiritualis atque intelligibilis, quæ per sensus miscetur materiali substantiæ. Omne vero materiale atque corporeum quod in conversione atque mutatione est, siquidem participium capit animatæ potentia, motum per incrementa sortitur. Si vero ab effectu vitali recesserit, motum suum corruptum

testabitur. Igitur nec sensus propter materialem A substantiam, nec intellectualis in nobis potentia propter sensus operatur.

CAPUT XVI

Quod proprie hominis anima rationalis et sit et dicatur, et quod anima per totum corpus fusa nusquam certam sedem habeat.

Quod quædam de creaturis hac vi tantummodo nituntur, qua nutriuntur et crescunt, aliæ vero sensuum potentia prævalent, et nec illa sensibilis, nec ista rationalis participantia probantur esse substantiæ, idcirco quis animarum esse multitudinem suspicetur, cum differentiam earum non competenti ratione definiat, quia omne quidquid in rebus est, siquidem perfecte et integre vocatur, proprie constat esse quod dicitur. Si autem non per omnia, quod B appellatur existat, inane nomen ei putatur ascriptum, ut puta quod rerum vim non demonstrat, dicimus enim proprie subjecto nomen imponere. Quod si quis ex lapide fabrefactam similitudinem veri panis ostendet, cui et forma quidem ipsa sit, et magnitudo ejus videatur æqualis, nec non et eandem coloris similitudinem præferat, ita ut multis indicis verus putetur, desit autem illi quod cibus possit existere, idcirco jam lapideam proprie vel naturaliter, non nisi abusive panis appellationem dicimus accepisse. Item cetera juxta eandem rationem quæ non sunt per omnia quod dicuntur, habent ex abusione vocabulum. Sic igitur et anima cum perfectionem in ratione et intellectu prorsus obtineat, omne quidquid hæc non est. æquivoce quidem anima potest esse, non tamen vere dicitur anima, sed est vitalis quædam efficiencia quæ per abusionem anima nuncupatur. Propter quod et irrationabilium naturas tanquam non præcæl existentes a sæculari vel seminoli vita, dedit ad usus hominum Deus qui de singulis quibusque justitiam legis suæ affixit, ut hi qui eorum vescuntur carnibus, pro oleribus habeant. Omnes enim carnes manducabitis sicut olera feni. Parum namque plus habere videntur per sensuum vegetationem, quam illa quibus aluntur, et quibus crementa percipiunt, quæ res instruat amatores carniæ, non multis sensibilibus animum suumnectere, sed magis spiritalibus privilegiis occupari, quod in his vere animæ conspiciantur effectus. Nam in rebus carnalibus irrationabiles nobis sunt compares et æquales. Sed in aliud nescio quomodo consequentia sermonis inflexa est: non enim hoc erat in contemplatione propositum, ut quid esset excellentius in homine, utrum mentis operatio aut substantia materialis, inquireret; sed quod in aliqua parte eorum quæ in nobis sunt mens esset innexa, æqualiter autem in omnibus et per omnia sese diffundat, et nec extrinsecus contineat, nec confineatur intrinsecus. Hæc enim forma in cadis aut in situlis aliisque similibus vasis atque corporibus, quæ se sua capacitate continent proprie pervidetur: communio vero mentis ad corpus ineffabilem quamdam et incomprehensibilem copulam habere cognoscitur, nec interius existens, quia res incorporea nequit corpore contineri, nec exterius circumfusum

vel ambiens, sed invisibili quodammodo et inærata ratione naturæ conjuncta atque connexa ipsa, et circa ipsam prorsus inspicitur esse (ut modo, quo nec intelligi potest omnino nec dici, quod juxta proprium ordinem eadem valente nomen quoque suos effectus exercent. Si autem licito quodam natura nutaverit, etiam motum nitubare necesse est.

CAPUT XVII.

Enarratio divini sermonis quo dicitur, Faciamus neminem ad imaginem et similitudinem nostram quo perquiritur quæ sit ratio, et in quo similitudine beatæ et impassibilis naturæ hoc possibile non mortale, et quemadmodum in imagine masculi probetur et femina, cum in primæva forma existere videantur.

Sed assumamus iterum divinæ vocis oraculum *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*, quam parva atque indigna nonnulli eorum de magnificentia hominis suspicati sunt eum collatione mundi hujus extollere putaverunt. Dixerunt enim parvum mundum esse hominis ipsi exstantem universalibus elementis. Sed qui tanta jactantia nominis hujuscemodi substantiæ contulerunt, sui prorsus oblitii sunt ex proprietatibus muris et culicis præconia inepta finxerunt. Nam et illis ex quatuor elementis natura compacta est, et circa omnes animalium elementorum plus minusve quædam ponitur, sine qua subsistere ea quæ utuntur omnino non poterunt. Quid igitur amplius mundi figuram vel similitudinem putetur hæc ferri, cæli quod transit, terræ vero quæ et omnium quæ in his continentur continentis situ, pari conditione labentium? Sed in quæ ecclesiasticam rationem hominis magnitudinem eo quod ad similitudinem mundi est condita imaginem factus est Creatoris. Fortassis sit imaginis ratio quæras, quomodo incorruptale sit simile, quod temporale est semper incommutabili id quod continuis motibus impassibili etiam et incorruptibili quod corruptioni subjectum est, et ei qui sine ulla id quod semper in malitia et defectu est. Multum namque distat inter primævam et eam quæ ad similitudinem ejus facta quippe, si servet principalis formæ similitudinem et proprie imago dicitur. Si vero alio modo erodatur, aliud quiddam esse monstrat. modo ergo mortalis homo purissimæ illius naturæ semperque subsistentis imago est? De his itaque solam veram rationem evidenter agnoscit. Nos autem, quantum ceteris, quibusdam conjecturis atque conjunctis veritatem ipsam sedulo investigantes, hoc esse quod queritur, de quo nos nec divina quæ ad imaginem Dei factum hominem remanens naturæ deflenda miseria est, quia impassibilis vite similitudinem gerit. Neminem et duobus alterum confiteri, ut si quis Deo quod nostrum est, aut passibilem divinam possibilem humanam putet esse substa-

æquitatibus istis substantiæ similitudo rationis in A utriusque cernatur. Si vero neque Divinitas in passione est, neque nostra passionibus probantur excepta, putas quæ altera relinquitur ratio secundum quam divinam vocem veracem esse dicamus, quæ imaginem Dei hominem esse testata est? Igitur eandem scripturam sumamus universam, si quomodo per eam nobis aliqua declaratio ad id quod quaeritur elucescat. Posteaquam dixit: *Faciamus hominem*, et ad quam rem factus est indicavit, inferens quod *fecit Deus ad imaginem, ad imaginem Dei fecit eum, masculum et feminam fecit eos*. Jam vero in superioribus dictum est quod ad destructionem impietatis hæreticæ sententia ista processerit, qua competenter instruimur, quod fecerit hominem unigenitus Deus ad imaginem Dei, ut nulla ratione divinitatem Patris B et Filii discernere moliamur, cum æqualiter divina Scriptura Deum utrumque fateatur, et eum qui fecit hominem, et eum ad cuius imaginem factus est. Sed de his nunc omittatur assertio. Vertamur autem ad propositam quæstionem, quomodo divina quidem natura beata sit, et eam quæ similis ei est miseram Scriptura commemoret. Igitur verba ipsa diligentius exploremus, et inveniemus aliud quiddam esse quod ad imaginem Dei factum est, aliud vero quod nunc in miseria pervidetur. *Fecit*, inquit, *Deus hominem; ad imaginem Dei fecit illum*; finita est ejus qui factus est ad imaginem Dei conditio. Deinde adjungitur velut de eadem condicione sermo, cum dicitur: *Masculum et feminam fecit eos*. Cunctis autem reor esse notissimum, quod id ipsum ab illa primæva forma intelligitur alienum. In *Christo* namque *Jesu*, sicut dicit Apostolus, *neque masculus, neque femina*, sed quia per hæc divisit hominem sermo divinus, duplex quædam probatur naturæ nostræ formatio, et ea quæ divinam refert similitudinem, et ea quæ ab ista differre monstratur. Aliquid enim tale contestatio relationis insinuat, primum quidem dicens, quia *fecit Deus hominem; ad imaginem Dei fecit eum*. Item quo subjiciens, quia *masculum et feminam fecit eos*. Hoc autem in his quæ de Deo sentiuntur probatur extraneum, sed arbitror ego per hæc quæ a Scriptura sancta dicuntur magnam atque sublimem dogma declarare, quod tale esse pervideo: duabus rebus secundam summitates ab invicem separatis mediam humanam esse substantiam, inter divinam scilicet incorporeamque et irrationabilem brutamque naturam. Nam utriusque rei ratio in hominis conformatione conspicitur: divina quidem, hoc quod rationalis et intellectalis est, quod etiam masculi ac femine differentiam refugit; irrationalis, hoc quod corpoream constitutionem in masculum divisam gestat et feminam (in his enim utraque versantur universa quibus continetur humana substantia); sed prælatum esse C quod in nobis intellectuale est ei rei quæ humanæ propagationi servire videmus, ordine ipso conditionis exsequente didicimus. Ad effectum quippe generationis quædam est hominis cum irrationabilibus imbuta conjunctio. Primum igitur ait quia *fecit Deus hominem, ad imaginem Dei fecit eum*: ostendit per

hoc id quod supra diximus Apostolum delinisse, quia *in Christo Jesu neque masculus neque femina*. Deinde intulit quod humanæ naturæ proprietates exprimeret, *masculum et feminam fecit eos*. Nec me quispiam culpet quod propositæ rationis intelligentiam videar ex alto deducere; Deus enim naturaliter existens quidquid boni cogitatione complectimur, imo potius omni bono quod aut intelligi potest aut comprehendendi præstantior, non ob aliam causam creavit hominem nisi quia bonus est. Talis ergo cum sit, et propterea naturæ formatoris exstiterit creator, nequaquam imperfectam virtutem suæ bonitatis ostendit, ut aliquid ex his quæ ei suppetunt daret, aliquid vero invidia cogente subtraheret, sed perfecte bonitatis species in eo est, ut hominem qui non erat in generationem produceret, bonorumque participem faceret. Quia vero bonorum ipsorum multa probatur esse congestio, quæ non possit numero facile comprehendendi, idcirco generali quadam voce universa simul Scriptura complectens significare curavit, cum ad imaginem Dei factum hominem retulit. *Æquale enim est hoc*, ac si diceret, humanam naturam omnis boni factam esse participem: si enim bonitatis est plenitudo divinitas, et hujus homo imago est, profecto et in plenitudine sit omnis boni hæc imago, juxta primævam formam similitudinem possidet. Est igitur in nobis totius boni conditio, totiusque virtutis et sapientiæ, et quidquid illud est quod optimum possit intelligi, præ omnibus vero quod ab omni necessitate liberi sumus, nec subjugati quadam naturali potentia, sed arbitrio proprio ad consilium quod placuerit inclinamus; virtus enim spontanea quædam res est, et nullius subjecta dominio. Quod autem quadam necessitate coactum est, virtus esse jam non potest. Cum ergo pene in omnibus primævæ formæ pulchritudinem formamque imago demonstret, nisi in aliquo differat, jam non erit similitudo, sed ipsum atque æquale illi per omnia demonstrabitur, quod in omnibus inmutabile comprobatur. In quo ergo Divinitatis et similitudinis ejus distantiam pervidemus? In hoc procul dubio, quod Divinitas increata est, hæc autem creationi subsistit, quæ proprietatis differentia rursus aliarum proprietatum consequentiam protulit. Occurrit enim cunctis indubitata professio, quod increata natura incommutabilis sit et semper eodem modo permaneat, creatura vero non possit sine mutatione persistere. Ipse denique ex nihilo ad existentiam transitus, motus quidam erat atque conversio, cum non existens ad essentiam divino consilio transmutatur. Et sicut impressam in ære figuram sanctum Evangelium Cæsaris appellat imaginem, per quod addiscimus quod juxta figuram quidem similitudo Cæsaris, in subjecto autem differentia ejus appareat, ita et in prædictis ratione pro figuris sunt ea quæ in contemplatione divinæ naturæ humanæque cernuntur; eorum quibus eadem similitudo est, in subjecto prorsus differentiam reperimus, quam intuitu mentis increata natura creataque conspicimus. Quoniam igitur Divinitas ipsa semper est, homo vero per creationem factus

ex mutatione coepit existere, cognationemque quam-
dam videtur habere cum natura veritabili: idcirco
qui novit omnia antequam fiant, sicut propheta pro-
miserat, providens atque prospiciens virtute præ-
scientiæ suæ in quæ declinaret juxta spontaneam
voluntatem humani motus arbitrii, id quod futurum
erat inspexit, tribuens imagini differentiam maris et
femine, quæ jam non ad divinam formam principa-
lemque respiceret, sed, uti dictum est, irrationabili
naturæ propinquare videretur. Causam vero tanti
hujus artificis soli quidem illi intelligunt, qui verita-
tem propriis oculis intuentur, et verbi ministri sunt;
nos autem, sicut est possibile, conjecturis quibusdam
atque indicis veritatis vestigia prosequentes, quod
incidit animo, non enuntiativo modo proferimus, sed
exercitii loco devotis auditoribus intimamus. Quid
est ergo quod de his excogitare potuimus? Dicens
Scriptura divina, quia fecit Deus hominem, indefinita
significantiâ omne hominum genus ostendit. Non
enim nunc Adam in conditione nominatus est, sicut
et in consequentibus declarat historia: sed nomen
homini creato, non cuilibet homini generale est.
Hinc ergo ex hac generali naturæ appellatione, tale
quid excogitare compellimur, quod divina virtus
atque præscientia omnem humanam naturam in
prima conditione complexa esse videatur. Oportet
enim Deo nihil indefinitum in his quæ ab eo creata
sunt æstimare, sed singulis eorum quæ sunt esse
modum certissimum Creatoris sapientiâ terminatum.
Sicut enim quilibet hic homo quantitate corporis ter-
minatur, modusque substantiæ ejus est qualitas,
quæ simul cum superficie corporis explicatur, sic
arbitror velut in uno quodam corpore, totam pleni-
tudinem humanitatis ab universitatis auctore præ-
scientiæ virtute complexam: et hoc Scripturam in-
sinuare, cum dicit: *Et fecit Deus hominem; ad ima-
ginem Dei fecit illum.* Non enim imago hæc in parte
naturæ est, nec in uno aliquo qui in singularitate
propria cernitur ista gratia terminatur, sed in omne
genus æqualiter hæc talis et tanta potentia virtutis
excurrit. Hujus autem rei signum est, quod mens
æqualiter omnibus inserta est: universis autem cogi-
tandi et recogitandi constat inesse rationem, cæ-
tera omnia quibus divinæ naturæ similitudo declara-
tur, in eo quod ad imaginem Dei factus agnoscitur.
Sive enim ille qui prima mundi est conditione for-
matus, sive hi: qui post consummationem totius
mundi futurus est, æqualiter in se divinam præferre
probatur imaginem. Idcirco unus homo universitas
appellata est, quia divinæ potentie nec præteritum
aliquid nec futurum, sed et quod expectatur, veluti
si præsto sit, virtute qua continet intuetur. Omnis
itaque natura a primis usque ad novissimos trans-
currens, una quædam est imago substantiæ: diffe-
rentia vero in masculo et femina deinceps ob hanc,
ut arbitror, causam in conformatione peracta est.

CAPUT XVIII.

*Quid oporteat respondere eis qui ambigentes inquirunt
an peccatum procreatio filiorum sit.*

Melius autem priusquam propositio ventiletur,

A opinor absolutionem quæstionis quæ ab eis
nostris proferter inquirere. Dicant enim ante pe-
tum nec partum fuisse, nec gemitum, nec appeti
qui propagationi prolis obsequitur: pulsus autem
paradiso post delictum, et muliere parturiti
damnata supplicio, tunc Adam convenisse ut
conjugem jure cognosceret, et sic effectum esse
creationis exordium. Si ergo raptiæ in paradiso
erant, neque gemitus ibidem, neque partus, nec
esse aiunt ex consequentibus æstimare, quod
quaquam multiplicarentur homines, nisi ad mortem
hanc immortalitas recidisset, et naturam suam
conventionem servarent, pro defunctis eos
nascentur ex eis continua successione restituere
ut videatur peccatum modo quodam hominum
ter introductum. Mansisset autem in illis de
genus humanum primitus formatis, cum ad succe-
nem nullo mortis metu natura moveretur. Sed in
rum vera quidem ratio, quæcumque illa est, solis est
qui juxta Paulum felicitis paradisi verbis ineffal
probantur instructi; nostra vero talis esse mon-
assertio. Resistentibus quondam Sadduceis verit
surrectionis, et illam multitudine mulierem quæ
fratres habuit, in sui pravi dogmatis confirmat
proferentibus, ac deinceps ejus eorum post re-
tionem foret uxor sciscitantibus, Dominus res
non solum Sadduceos informans, sed omnibus
post resurrectionem vitæ sacramenta patefa
*In resurrectione, inquit, neque nubent, neque
uxores; neque enim ultra mori poterunt, æquali
angelis sunt, et sunt filii Dei, cum sint filii
surrectionis.* Gratia vero resurrectionis nihi
aliud pollicetur quam ut antiquum in sta-
nostris lapsibus innovemur. Quidam namque
sus ad pristinam vitam, gratia quam præst
existit, quæ pulsus de paradiso hominem il-
rum feliciter introducit. Si igitur reparatoru
versatio familiaritate ac numero sociabitur
rum, clarum est quod homo ante ruinam
angelus habebatur. Idcirco et cum priorem
vita nostra receperit, angelis indubitanter æ
Sed quamvis, ut dictum est, inter illos
nullæ sint, tamen in infinitis millibus exercit
lorum sunt, ita Daniele propheta in suis v
intimante. Ergo juxta eundem modum s
nullus excessus ab illa nos angelica dignita
heret, nec nobis utique ad multiplicationem
nuptiæ necessarie probarentur. Sed quicu
naturæ motus est, quo angeli multiplicantu
clissimus quidem, licet conjecturis humani
tari nequeat. Verumtamen qui profecto e
modus, et in his qui paulo minus quam ang
rati sunt, effectum suæ operationis ostende
ad prædestinatum numerum genus humanu
ris voluntate multiplicans. Si vero quispiam
coarctet, inquirens modum ipsum quo
animæ fieri, si homo nuptiarum opera non
interrogemus et nos, qui modus sit instite
gelicæ, quomodo in infinitis millibus et in
sistere probentur essentia, in multo un

mero con. tituti. Hoc quippe competentius responde-
 mus ei qui proponit, quomodo possit sine nuptiis
 homo persistere, dicentes, eo modo quo angeli sine
 nuptiis esse noscuntur. Nam quod similis eis ante
 transgressionem fuerit homo, rursus ejusdem simili-
 tudinem reformatio manifestat. His igitur hoc modo
 patefactis, ad propositam questionem recurrit oratio,
 cum si post conlitionem imaginis, differentiam
 maris et feminae Deus suo dignatus sit excogitare
 firmamento. Ad hoc enim utilem fateor esse superio-
 rem hanc inspectionem quæ a nobis exprompta est.
 Nam qui cuncta ut essent produxit, totumque homi-
 nem sua dispositione ad divinam formavit imaginem,
 nequaquam parvis ac modicis adjectionibus pertulit
 animarum numerum in sua plenitudine minus videri
 perfectum. Sed simul universam plenitudinem huma-
 næ naturæ effectu præsentia contulit, quam
 etiam sublimissimo atque angelorum non dissimili
 sine condecorans, quia scivit omnipotente providentia
 quod non recte moveretur humanæ voluntatis arbi-
 trium, et propter hoc ab illa angelica conversatione
 recederet, ne per hoc humanarum multitudo minue-
 retur animarum, cadens ab eo modo quo multiplicati
 sunt angeli, propterea naturæ nostræ congruam et
 dignam his qui in peccato laborentur multiplicatio-
 nis providentiam format, pro angelica sublimitate,
 jumentorum atque irrationabilium modum, quo
 exisse sibi succedunt, inserens humanæ substantiæ.
 Hinc mihi videtur et magnus ille David compatiens
 humanæ miseriæ talibus verbis ejus deslere naturam,
 quod homo cum in honore esset, non intellexit, ho-
 norem dicens quod sanctis angelis consimilis fuerat;
 propterea comparatus est jumentis insipientibus et
 similis factus est illis. Vere namque jumento similis
 factus est, qui hanc animale generationem in sua
 natura suscepit, propter conversionis casum qui ei
 ex conformatione materiæ contigit.

CAPUT XIX.

*Quod passionibus in nobis irrationabiles ex cognatione
 ipsius naturæ probentur habere occasiones.*

Ahitror enim ex hoc initio, etiam vitia universa
 veluti e fonte quodam manantia scateri in hominis
 conversatione miseranda. Hac autem præsens assertio
 argumentatione firmatur, quod passionum quædam
 cognatio nobis et irrationabilibus æqualis appareat.
 Non enim fas est humanæ naturæ (juxta hoc quod
 ad divinam speciem formata est) initia passibilis affec-
 tionis ascribi: sed quia irrationabilium animan-
 tium in hunc mundum vita præcessit, et ob prædi-
 etas causas homo quoque ex eadem formatione ali-
 quid habuit juxta generandi decorationem, idcirco
 particeps etiam reliquorum quæ in natura conspici-
 untur effectus est. Nec enim juxta furorem homo
 Deo similis est, neque per passibilem voluptatem
 supereminens illa figuratur natura; metus quoque et
 audacia, appetentia plurium atque diminutionis
 odium, horumque similia, ab ea figura qua Divinitas
 exprimitur procul existunt. Hæc igitur humana sub-
 stantia de rationabili parte contraxit. Ea namque
 quibus brutorum vita ad conservationem sui munita

A est, ad hominis translata conservationem, passionum
 initia facta sunt. Furore namque conservantur bestia,
 quæ carne vescuntur; quæcunque vero lasciva sunt,
 genus suum propagatione multiplicat: fuga custodit
 invalidum, et metus cum tuetur qui facilius a fortio-
 ribus capitur; corpulentum quoque servat edacitas;
 et si contigerit non assequi quod voluptas inquit,
 fit irrationabilis mœroris occasio. Hæc autem omnia,
 et si qua sunt talia, ex animali brutaque institutione
 generationi hominum accessisse non dubium est. Sed
 mihi concedatur ut juxta quamdam fictionem rei mi-
 rabilis humanam formam sermone describam. Sicut
 enim videmus de rebus fictis sculptilia fieri simula-
 cra quæ intuentium animos ad stuporem vertunt,
 hi qui hujus esse probantur artis exculpant ita
 B ut interdum unum caput bifforme constituent, sic
 hominis duplex ac contraria similitudo quædam vi-
 detur existere, mente quidem qua Deo dignus est
 ad divinam formatus pulchritudinem, passionibus
 autem quarum pulsatur impetu ad bruta animalia
 quadam proprietate conjunctus: frequenter autem
 motus pene brutus efficitur, quoties ad motus irra-
 tionabiles penitus inclinatur, obscurans id quod est
 in se melius, deterioris affectu. Mox enim ut quis ad
 passionis tabem efficaciam mentis inflexerit, eique
 sua consilia servire compulerit, tunc quædam deprava-
 tio bonæ formationis ostenditur, et ita natura om-
 nis in malitiam commutatur, cum jam ratio penitus
 excolat principia passionum, et in augmentum ne-
 quitia vitiorum causas ipsas cogitationes multiplicet.
 C Cooperationem namque suam mens passionibus ex-
 hibens, multitudine densamque malorum copiam pro-
 creavit. Sic libido voluptatis exordium quidem de
 similitudine naturæ irrationabilis habuit, sed in ex-
 cessibus hominum vehementer accrevit, tantas dif-
 ferentias procreatorum quæ veniunt ex ipsa voluntate
 prognerans, quantas in irrationabilibus invenire non
 possis. Sic commotio furoris irrationabilis quidem
 rei cognata est, crescit vero cogitationis accessu.
 Hinc enim memoria malitiæ, hinc invidia, hinc men-
 dacium, insidia quoque ac simulationes hinc esse
 monstrantur. Hæc autem omnia ex iniquæ mentis
 cultura proveniunt. Nam si passionis impetus nullo
 cogitationis extollatur adminiculo, cito lassescit, fu-
 ror quoque vehemens invalidus approbatur, moxque ut
 fuerit exortus exstinguitur. Sic avida porcorum eda-
 citas occasiones avaritiæ præstitit, sic assultatio
 equi exordium superbiæ facta est, et omnia quæ
 sunt irrationabilium probamenta causarum, per malæ
 mentis usum rationabilium initia sunt effecta morta-
 lium. Sicut e contrario cum hos impetus cogitatio re-
 frenat et cohibet, in speciem virtutis protinus trans-
 feruntur. Nam ex furore quidem fortitudo descendit,
 ex pavore cautela; metus autem subjectionem gene-
 rat, et odium aversionem malignitatis instigat; dile-
 ctionis etiam virtus desiderium veri boni conciliat;
 exaltatio quoque mores a passionibus eruit, et libe-
 ram prudentiam a turpitudinis servitute conservat.
 Collaudat autem hujus subtilitatis speciem et beatus
 Apostolus, cum supernumero nobis imperat ut ea

quæ sursum sunt sapiamus. Et ita reperies quod omnis motus talis qui mentem in alta sustollat, ad pulchritudinem divinæ conformetur imaginis. Sed quia gravis quædam est et deorsum vergens qualitas delictorum, meliorique parte valet, magis autem pondere na uræ irrationabilis animæ principale deprimitur, quoniam grave hoc atque terrenam sublimitate mentis elevatur, idcirco plerumque contingit ut mœnera divina ignoret nostra miseria, pulcherrimæ imaginis scædissimam faciem passionis obducens. Ideoque digni sunt qui ista cernentes, non facile divinam formam talibus inesse consentiunt, sed per eos qui rectæ vitæ conversatione resplendent, divinam in hominibus imaginem contueri. Nam si vitiosus quisque vel carni deditus non sinit de homine credi quod sit divina pulchritudine decoratus, sed ille qui in virtute perfectus est, et ab omni contagione purissimus, eam firmet opinionem, quæ de hominis parte meliore subsistat, ut (melius enim probatur exemplo quod dicitur) aliquem decorem naturæ contactu malignitatis imminuit, ille vel maxime qui in peccatis probatur esse notissimus, ut fuit Jechonias, vel quispiam alius qui in nequitia clarus esse memoratur. Sed in Mose ejusque similibus imaginis pulchritudo perfecta conspicitur. In quibus itaque decore nulla obscuritate scædatur, in his evidens eorum quæ dicuntur fides elucet, eo quod homo divinæ bonitatis imitator existat. Sed forsitan aliquis erubescit quod sumentes cibum irrationabilis vitæ nos similitudo constringat, et idcirco indignum putat hominem, qui ad imaginem Dei factus est : sed hujus quoque functionis speretur immonitas naturæ nostræ in illa vita quæ futura est, quandoque tribuenda. Non est enim, sicut ait Apostolus : *Regnum Dei esca et potus, nec in solo pane hominē vivere testatus est Dominus, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei, necnon et resurrectionis gloriam, cum vitam nostram cœquandam angelis approbet. Apud angelos autem cibus non est. Idonea prorsus fides est hanc homini functionem fore liberam, qui ad similitudinem factus est angelorum.*

CAPUT XX

Mystica interpretatio ejus quod de omni ligno quod in paradiso erat homo edere permittebatur.

Sed forte non in eandem iterum vitæ speciem regredi quis hominem dixerit, cum prinitus edendo viveremus. Verum ego sanctam Scripturam audiens, non cibum corporeum novi, nec solum quæ ex carne est lætitiā. Sed et aliam escam prorsus agnosco, quæ similitudinem quamdam proportionis escæ hujus corporis gerat, cujus etiam voluptas atque suavitas ad animum solummodo transeat. Unde et Sapientia esurientes cohortatur et dicit : *Edite de meis panibus* : et beatus asserit Dominus eos qui hujusmodi cibos esuriunt. *Et si quis, ait, sinit, veniat ad me, et bibat.* Magnus quoque Isaias : *Bibite, inquit, lætitiā, præcipiens his qui ejus audire magnificentiam possent.* Est autem quædam etiam prophetica comminatio in eos qui tali ultione digni sunt, ut tanquam fame puniantur. Fames autem non indigentia panis aut aquæ, sed verbi defectus est. *Non fames, inquit, panis,*

neque sitis aquæ, sed audiendi verbum Dei ; plantationis ergo illius quæ in Edom a Deo facta est. Voluptas autem (quam interpretatur Edom) dignum quemdam fructum nos excogitare compellit, ex quo indubitanter alebatur humana substantia, nec hanc profecto voluptatem quæ transit ac defluit in paradisi conversatione sentire convenit. *Ab omni ligno, inquit, quod est in paradiso comedes.* Quis dabit ei quod salubriter esurit lignum illud quod est in paradiso, quod omne bonum prorsus amplectitur, cui nomen est omne cujus participationem lex homini tribuit ? Generali namque et supereminenti verbo omnis hæc bonorum species sibi cognita est, totumque hoc unum est ; quis autem me ab illius ligni gustu permixti, si atque in utramque partem vergentis amoveatur ? Non enim prorsus habetur incertum apud eos quos gratia contemplationis illustrat, quid sit omne lignum cujus fructus vita est, et iterum quid sit hoc promiscuum atque confusum cujus contactu mors gignitur. Qui enim omnem jucunditatem copiosa largitate concessit, profecto quadam ratione atque providentia hominem a communium perceptione prohibuit. Ac mihi videtur oportere non magnificentissimum David et sapientissimum Salomonem legis hujus desertores assumere. Utrique enim hujus cibi vivam gratiam professi sunt. Id enim, quod vere est, bonum, omne utique bonum est. David quidem dicit : *Delectare seu deliciarē in Domino.* Salomon autem sapientiam ipsam, quæ est Dominus, lignum vitæ cognominat. Ergo idipsum est lignum vitæ quod est lignum omne cujus cibum omnem ei qui secundum Deum creatus est lex divina concessit. E contrario vero ab hoc ligno lignum scernitur aliud, cujus esca scientiæ boni et mali est, non utrumque seorsum juxta significantiam contrarietatis in parte fructificans, sed quemdam confusum fructum permixtumque proferens adversa qualitate sibi concretum, a cujus perceptione auctor quidem vitæ nos prohibet. Persuadet autem serpens ut edatur, ut per hoc mortis machinetur ingressum ; cum suasionē ipsa prævaluit, lethale consilium tribuens, et colore quodam fallaci eundem fructum voluptatum respergens, ita ut suavissimus appareret et appetitum gustatus accenderet.

CAPUT XXI.

Quæ fuerit in paradiso vita, et quale sit illud lignum quod interdictum est.

Quid igitur illud est quod boni mali que scientiam continet, atque per voluptatem sensuum videtur esse gratissimum ? putasne conjecturis studio non procul a veritate descisco, scientiæ abutens intelligentia, per hujus contemplationis obtentum. Opinor enim non disciplinam in præsentī hanc scientiam posse sentiri eorum qui exercitatos habent sensus, quamdam vero differentiam Scripturarum consuetudinem divinarum scientiæ atque discretionis invenio. Nam juxta disciplinam bonum a malo discernere, perfectioris esse habitus dicit Apostolus, eorum qui exercitatos habent sensus. Idcirco etiam ut omnia probemus edocuit, et spiritualis viri proprium esse dixi, quod possit omnia judicare atque discernere. Scientiam

vero non ubique disciplinam atque notitiam secundum significantiam suam semper insinuat, sed in bonam partem juxta effectum gratiæ dicitur, ut est illud : *Novit Dominus qui sunt ejus*. Et ad Moysen ait Deus : *Novi te præ omnibus*, et his quæ culpantur in malis, qui novit omnia testatur et dicit : *Nunquam novi vos*; ergo lignum illud quod scientiam permixtam confusamque fructificat ex his est quæ nobis interducuntur a Domino. Contrariis namque qualitatibus fructus ille videtur esse conjunctus, qui etiam assertorem probatur habere serpentem : secundum hanc fortasse rationem quod malum non proponitur nudum atque inectum, ut ipsum per sese juxta naturam suam conspici queat; alioquin inefficax malitia ipsa mansisset nullo boni colorata fignento, per quod is qui decipitur in ejus attrahi desiderium possit. Nunc autem permixta quodammodo mali natura est, in alto quidem perniciem continens, veluti quasdam locans apertas insidias. In ea vero seductione quæ non patet, boni quendam imaginem præ se fert, bonum namque videtur avaris et cupidis materiæ, id est, auri color, sed *radix omnium malorum est avaritia*. Quis autem in cœnum terrerimæ ac fœdissimæ libidinis rueret, nisi voluptatem bonum quiddam acceptumque reputaret, ad passionis morbum quoddam pellectus illecebra? Sic et cætera peccatorum permixtam prorsus habent differentiam, quæ acceptissima primo putantur aspectu, et seductionis fuco pro bonis ab inconsideratis et imprudentibus appetuntur. Quia ergo plerique id esse bonum quod sensus ketificat arbitrantur, et quædam est cognatio nominis, seu veraciter existentis boni, seu quod bonum putatur, et non est, hac de causa concupiscentiam illam quæ ad malum velut ad bonum pertrahit, mali et boni scientiam Scriptura sancta commemorat : dum scientia ista quemdam declaret affectum, nec absolute malum, quia boni superficie coloratum est, nec sincerissime bonum, quia mali in eo delitescit exitium, sed promiscuum, id est, ex utroque perplexum, interdicti ligni fructum esse testatur, cujus gustum dixit ad mortem tangentes attrahere. Pene hoc evidenti et dogmate et voce proclamans, quia quod vere est bonum, simplex et unicum est, a natura omnium alienum; malum vero varium atque fucatum est, quod aliud quidem putetur esse, aliud vero ipsa experientia comprobetur, cujus scientia, id est operationis effectus causa est mortis et corruptionis exordium. Ideoque præmonstrans serpens fructum peccati nequissimum, non sicut sese habet naturæ malum evidenter ostendit (nequaquam quippe homo seduceretur aperta malitia), sed quoddam specie quod apparebat illustrans, voluptatemque per sensus insinuans atque inferens gustui, transgressionem mulieri persuasit, sicut Scriptura dicit : *Et vidi mulier quod bonum esset lignum ad vescendum, gratumque oculis ad videndum, et pulchrum ad contrectandum; et sumpsit de fructu ejus atque comedit*. Eca autem illa mater mortis hominibus facta est. Nec est igitur permixta fructificatio. Manifeste namque sermo patefecit intelligentiam, quemadmodum

A boni et mali scientia lignum illud appellatum esse videatur. Sicut venenum melle circumlitum, secundum id quod sensus mulcet insparsa dulcedo bonum esse creditur, secundum id autem quod sumentes intercipit atque corrumpit, efficitur omni malo deterius. Ut ergo prævaluerunt adversus hominis vitam venena mortifera, tunc homo, magna res, magnumque vocabulum, diviniæque figuratio naturæ, *vanitati*, sicut dicit propheta, *similis factus est*. Igitur imago Dei in his quæ optima in nobis intelliguntur proprie cernitur; quæcunque vero in vita nostra miseranda videntur et tristia, divina prorsus similitudine probantur aliena.

CAPUT XXII.

Quod resurrectio non tantum ex Scripturarum prædicatione, quantum ex ipsa rerum necessitate debeat sustineri.

Sed non est ita robusta malitia, ut prævaleat diviniæ potentiæ, neque melior aut perseverantior nature nostræ inconstantia quam sapientia Dei. Non enim possibile est ut mutabile hoc et convertibile tenacius existat et firmiter quam ad ipsum quod jugiter permanet, et in bono sine ulla commutatione perdurat. Divinum igitur consilium prorsus incommutabile semper est, mutabilitas autem nostræ substantiæ nec in malo retinet firmitatem. Quod enim semper movetur, siquidem ad bonum tendit ejus accessus propter infinitam rem quam proficiendo consequitur, nunquam terminabitur illius in anteriora progressio, quia non poterit hujus quem quærit ullum terminum reperire, quo comprehenso motus suus debeat quandoque consistere. Si vero ad contrarium deflectat ejus intentio, ubi nequitia peregerit cursum, et ad summum fastigium mali pervenerit, tunc jugis se moventis impetus nullum statum de sua natura repiciens, ubi malitiæ spatia determinata ecurrerit, necessario motum jam ad optima quæque convertet. Cum enim malitia nullatenus indeterminate promoveatur, sed necessariis finibus includatur, consequenter mali terminus erit boni successio, et ita, sicut dictum est, natura nostra, quæ semper immota est, quoddam regressione boni deinceps iter excurrit, memoria malorum quibus affecta est, ne rursus ad similia recedat erudita. Iterum ergo cursus noster erit in bonis, propter quod necessariis, ut dixi, finibus natura malitiæ probetur esse præscripta; et sicut aiunt hi qui de rebus sublimibus disputant, superioribus mundi partibus universum mundum luce compleri, tenebras autem ex umbra terreni corporis et oppilatione generari; (et hoc quidem juxta figuram corporis in modum sphaeræ collecti, et post tergum solis radios conii instar excludentes accedere); solem vero multo quam terra est majoris magnitudinis existentem, undique eam suis in circuitu radiis ambire juxta conii terminum emissiones luminis amoventem, ita ut si concedatur alicui quoddam virtute, mensuram illam in quam extenditur umbra transire, erit profecto semper in lumine, nullis occurrentibus tenebris; sic arbitrator et de nobis excogitari debere, quod egressi fines malitiæ, ut in summis fuerimus peccatorum tenebris collocati, rursus versentur in

lumine post sæcula nullis comprehensa terminis, veluti mensuram umbræ bonorum superexcellentem substantiam. Rursus ergo paradisi, rursus omne illud lignum, quod et bonum vita est, rursus imaginis gratia et dignitas principatus. Nec mihi videtur horum quæ nunc ad vitæ necessarios usus a Deo hominibus data sunt, sed quodam rei alterius spes reponitur, cujus ratio ineffabilis approbetur. Sed consequentia eorum quæ discentimus prosequamur.

CAPUT XXIII.

Adversus eos qui dicunt: Si bona et optima est resurrectio mortuorum, cur non olim facta est, sed quibusdam temporum circuitionibus sustinetur.

Fortassis enim quis ad dulcedinem tantæ spei cogitatione succensus, grave onus magnumque putat esse dispendium, quod non ocius ad illa bona perveniat, quæ humanum sensum scientiamque transcendunt, moleste ferens intercapedinem temporis, quæ dilatione sui desiderata distendit. Verum non angustetur sicut parvulus, modicam voluptatis morulam impatienter expectans. Nam quia ratione et sapientia dispensantur universa, necesse est quæcunque sunt non sine ratione et sapientia contineri. Dicis itaque mihi: Quæ est ista ratio, per quam non datur statim id ad quod desideratur ab hac vita molestissima pervenire, sed certis præfixita temporibus gravis hæc et temporalis conversatio totius consummationis terminum sustinet, ut tunc humana vita, veluti quibusdam absoluta repagulis, quieta rursus ac libera ad beatum et impassibilem statum futuræ contemplationis occurrat? Sed ad hæc, utrum veritati propinquet ratio, de his quæ perquiruntur ipsa evidenter veritas noverit; quod autem nostram subit intelligentiam tale est. Dico etenim sermonem primum rursus assumens quo dixerit Deus: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*: imago quippe Dei perfecta in omni humana natura modum perfectionis est consecuta. Adam vero necdum formatus est, terrena vero conditio juxta quamdam sui nominis expressionem dicitur Adam, ut asserunt qui Hebrææ linguæ periti sunt. Idcirco et Apostolus patria voce, id est, Israelitarum sufficienter instructus, hominem de terra terrenum nominat, velut in Græcum sonum Adæ vocabulum transferens. Factus est igitur ad imaginem homo universalis, si natura Deo simillima, et factus est ab omnipotenti sapientia non pars totius, sed omnis naturæ simul plenitudo. Vidit autem quia omnes fines continet, sicut Scriptura commemorat, *quia in manu ejus omnes fines terræ*; vidit qui novit omnia antequam fiant, divina scientia cuncta complectens, quanta juxta numerum in singulos futura esset humanitas. Et quia pariter quoque vidit figmentum ad malum nisus habere proniores, et quod ab angelica dignitate sponte defluens, communi naturæ humillime necteretur, idcirco quiddam de irrationalibus imagini suæ permiscuit. Non enim est in illa divina et beatissima natura differentia maris et feminæ, sed quamdam proprietatem irrationalis, ut dixi, formationis ad hominem transtulit, nequaquam juxta creationem illam sublimissimam multiplicamur

tionem nostræ generationis instituens. (Non enim quando ad imaginem Dei fecit) tunc crescere et multiplicari homines imperavit, sed quando fecit masculi et feminæ differentiam, tunc ait: *Crescite et multiplicamini, et implete terram*, quod non est divinæ naturæ, sed irrationalis proprium, sicut historiæ textus ostendit, quæ primitus hic de irrationalibus a Deo prolata fuisse significat. Quod si prius differentiam masculi fecisset in nobis et feminæ, et per hanc vocem qua dictum est: *Crescite*, vim multiplicationis homini contulisset, nequaquam generationis hujus indigeremus specie, per quam irrationalia contemplantur. Quia igitur ante contemplatum est virtute præscientiæ suæ Deus plenitudinem hominum per animalem procreationem ad vitam esse venturam, qui cuncta ordine et ratione dispensat, hanc homini generationis speciem necessariam condidit, quæ ad humilitatem naturæ nostræ proclivior foret, quam vidit antequam fieret, qui futura tanquam præsentia contuetur. Idcirco ad creationem hominum mensuram quoque temporis ante disposuit, ut juxta commemorationem prædestinatarum in hoc mundo animarum simul et mora temporis tenderetur, et tunc ipsius temporis fluens motus tandem aliquando consisteret, cum jam in eo humanum genus oriri non posset. Consummata ergo generatione hominum, simul quoque tempus deficiet, et sic restitutio fiet omnium, in qua universali transformatione commutabitur genus humanum, a corruptibili et terreno statu ad impassibilem transiens et æternum, quod mihi videtur et sanctus Apostolus ad Corinthios stationem subitam temporis, et e contrario resolutionem rerum prædixisse mobilium, in quibus ait: *Ecce mysterium vobis dico: omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur, in momento, in ictu oculi, in novissima tuba*. Cum enim plenitudo, ut arbitror, humanæ naturæ juxta præscitum a Deo modum ad suos venerit terminos, quibus ad incrementum numeri animarum nihil ulterius desit, in momento temporis eorum quæ sunt commutationem fieri docuit, momentum nominans et ictum oculi illius temporis individuum et sine ulla distantia terminum, ita ut nequaquam possibile sit juxta novissimum et supremum quidquam plus celeritatis accedere, propter quod multa pars extremitati relinquatur, quæ hanc circumactam commutationem in morte possideat, sed mox ut resurrectionis insonerit tuba, quæ tunc excitata est mortuos, et his qui in vita reperti fuerint juxta similitudinem eorum qui de mortuis resurrexerint immutatis, ad incorruptionem pariter venient, ut jam nequaquam deorsum premantur corporeo pondere, nec eos moles terrena detineat, sed sublimer in aera perferantur. *Raptemur enim*, inquit Apostolus, *in nubibus obviam Domino in aera. Et ita semper cum Domino erimus*. Igitur exspectamus tempus illud, quod nunc necessario humanis incrementis extenditur. Nam et Abraham, et qui cum eo patriarchæ sunt habuerunt quidem desiderium videre bona Domini, nec quiverunt caelestem patriam perquirere, sicut idem dicit apostolus: sed tunc adhuc gratia spei sunt constituti, *Deo*

*pro nobis melius providente, juxta ejusdem beati Pauli vocem, ne sine nobis consummarentur. Si igitur illi dilationem hanc aequanimiter pertulerunt, qui de longe spe sola atque fide cernentes bona Domini et salutantes ea, sicut testatur Apostolus, certam sperandam rerum jucunditatem in eo tantummodo collocarunt, quod fidelem promissorem confisi sunt, quid nos plures convenit aestimare, quibus forsitan nec ad meliorem spes ex vitæ potest qualitate suppetere? Defecit et præ desiderio prophetæ anima, qui per psalmodiam amoris sui magnitudinem constetur et dicit: *Concupiscit et deficit anima mea in atria Domini*, et si eum in extremis projici contingat, id postulat, tanquam majus sit atque præstantius, in illis esse novissimum, quam primum in tabernaculis peccatorum. Verumtamen dilationis erat patientissimus, beatilicam quidem illam conversationem brevemque participationem ejus millibus præsentis temporis anteponens. *Melior enim est, inquit, dies una in atris tuis super millia*. Sed tamen necessariam dispensationem eorum quæ geruntur non ægerime ferebat. Idonea vero res ad beatitudinem constat hominibus, quod bona sperare non desinant; idcirco idem propheta in fine ipsius psalmi ponit et dicit: *Domine Deus virtutum, beatus homo qui sperat in te*. Non itaque convenit parvam curam eorum quæ ventura sunt angusto pectore retinere. Sed ne potius a promissis excidamus, studium nos oportet impendere. Quemadmodum enim si quis me inexpertum rudemque præmoneat, quod æstatis tempore fructuum fiat opulenta collectio, et replebuntur quidem horrea frugibus, mensa vero copia ipsius ubertatis cibus erit referta quamplurimis, vanus profecto videbitur, si adventum temporis anticipare festinet, qui debet utique primum semina spargere, fructusque sibi diligentia ipsa præparare, velit nolit. Tempus enim sicut præfixum est veniet, quod non similiter excipiet hi qui sibi provident abundantiam frugum, et qui omni apparatu vacui hora ipsa fuerint comprehensi: sic et nobis arbitror expedire, cum sit omnibus patefactum prædicatione divina quæ nunc geritur, futurum tempus nostræ commutationis insistere, non tempora discutere quæ ventura sunt, quia non esse nostrum ait Scriptura nosse tempora vel momenta, neque cogitationes aliquas exquirere, quibus a spe resurrectionis anima debilitata lassescat. Sed si qua credulitas eorum quæ promittuntur in nobis est, debemus, conversationis optimæ studii inhærentes, futuram gratiæ antiquitatem ipsam venerabilem aequanimiter opperiri.*

CAPUT XXIV.

Quod qui exordium constitutionis mundi fatetur, necessario ejus etiam de fine concedat.

Si quis autem mundi cursum qui nunc est quadam sese lege moventem conspiciens, per quam spatium labitur temporale, nequaquam dicat mobilium cessationem quæ predicta est posse contingere, manifestum est hic quod nec in principio factum a Deo cælum terramque fateatur. Qui enim principium motus credit, de fine omnino non ambigit: qui vero

finem non recipit, constat eum nec initium accepisse. Sed sicut fide aptata esse sæcula intelligimus Verbo Dei, sicut Apostolus ait, ut ex invisibilibus visibi la fierent, eadem fide utemur de Verbo Dei, qui necessariam eorum quæ sunt translationem fore prædixit. Quo autem id fiat modo, curiosi est quærere. Nam et ibi perfecta esse quæ videntur, ex invisibilium fide percipimus, inquisitionem incomprehensibilium trans-euntes: quinimo cum de multis ignorare nos sermo commoneat, non parvam satisfactionem de rerum credendarum ambiguitate concessit. Liceret enim contentiosis et ibidem quibusdam argumentationibus fidem consequenter evertere, ne de materiali conditione vera esse putetur oratio quam sancta Scriptura pronuntiat, omnia quæ sunt, ex Deo esse confirmans. Qui vero contraria ratione nituntur, cœternam Deo dicunt esse materiam, talibus argumentis suum dogma fingentes: *Si simplicis Deus naturæ est, sine materia utique et sine quantitate, et sine mole, et sine compositione est, cujuslibet figuræ præscriptionis alienus existens. Omnis autem materia in spatiorum distentione perspicitur, comprehensionem sensuum nequaquam prorsus efficiens, quæ in colore ac figura, mole quoque et qualitate et impressione vel duritia, ac reliquis similibus rebus agnoscitur: quorum nihil in natura divina potest penitus inveniri*. Quod ergo machinamentum est, ut ex eo quod nulla distantia præscribitur, natura procedat, quæ distantis continetur? Si enim hæc exinde creduntur existere, certum est quod inhærerere illi, et juxta ineffabilem rationem, sic in generationis ordinem pervenisse putanda sunt. Si autem in eo res est materialis, quomodo materialis ipse non est, qui in se materiam continet? Similiter autem, et omnia quibus materialis natura figuratur: si ideo ergo creditur esse quantitas, quomodo sine quantitate est Deus? Si in eo quod compositum est, quomodo ipse simplex et sine compositione est? Unde eum aut materialem esse necesse est, quia ex ipso subsistere materiam ratiocinatio ipsa compellit. Aut si quisquam hoc refugit, extrinsecus introductam esse materiam ad constitutionem universorum nihilominus æstimabit. Si igitur extraneum erat, aliud præter Dominum fuisse constabit, qui simul intelligatur secundum rationem perennitatis cum ingenito subditisse, ita ut duo principia pariter ingenita ratiocinatio colligat, ejus scilicet qui artificiosius operator, et qui hanc disciplinabilem formam hujus operationis excipiet. Si quis autem veluti necessitate compulsus, supponat sempiternam omnium conditorum materiam, quam tunc Manichæus suorum dogmatum favorem defensionemque reperiet, qui materialem causam juxta ingeniti ingenerationem bonæ naturæ coæquare contendit? Sed nos audientes ex Deo esse omnia, Scriptura dicente retinemus, et qualiter ex Deo sint, quia super intellectum nostrum est, nequaquam curiose perquirimus, divinam naturam creatricem credentes esse cunctorum, cum et quod ratio erat constituit, et constitutum jam in quam voluerit quantitatem mira commutatione perquireret. Consequenter ergo ari-

tramar ea qua sunt ad illam institutionem quæ nec- A dum est, divinæ virtutis voluntate posse subsistere, si et consummationem rerum ad ipsius potentiam referentes, in nullo disciplinæ nostræ rationem propter id quod dicere credimus, assumeremus, quamvis possemus quadam inventione verborum suadere illis qui de materia contentionibus disputant, ne auderent facile disputationi nostræ deinceps obviare.

De natura cæli, quod non sit ex quatuor elementis secundum Aristotelem.

(Caput subsequens ad hunc librum non pertinet, sed e libro de Elementis huc ex argumenti similitudine fortassis irrepsit, quo loco quartum caput est.)

Aristoteles autem quintum inducit corpus, æthereum, inquam, quod in circuitu fertur, nolens cælum B ex quatuor elementis generatum esse; in circuitu autem ferri dicit hoc quintum corpus, quod circulari circumgyratione moveatur, quod Plato ex igne et terra constare manifeste disserit, ita inquires: *Corporeæ speciei, et visibile et tangibile, quod sit, esse oportet, sine igne autem nihil unquam visibile fiet, neque sine solido tangibile, at solidum nequaquam absque terra existit. Proinde ex igne et terra lujus Universi corpus inchoans Deus fecit, duo autem sine tertio bene consistere nequeunt, vinculo enim utrumque coagmentanti opus est; vinculum vero optimum est, quod et se ipsum et quæ colligantur quam maxime unum efficit; hoc autem convenientissime proportionata est perficere, vinculum dicens media duo elementa ex hujusmodi proportionem assumpta. At qui C Hebræorum doctrinam colunt, de cælo et terra evariant, nam hi quidem fere omnes ex nulla præcedente materia genitum esse cælum et terram dicunt, quia Moses ait: *In principio fecit Deus cælum et terram.* Apollinarius autem vult ex abyso fecisse Deum cælum et terram; verum abyssi ut genitæ, Moses de generatione cæli non meminit. In Job autem dictum est quod fecit abyssum; ex hoc igitur censet omnia alia generata esse; non tamen ingentiam vult, sed ante cuncta corpora productam eam esse, et præsumptæ a conditore ad aliorum subsistentiam manifestationem. Unde abyssi ὕλη, sed quomocumque hoc se habeat, nihil refert. Nam et ita omnium Deus conditor ostenditur ex non entibus fecisse omnia. Adversus eos vero qui unum solum elementum esse D astruant, terram, ignem, vel aerem, vel aquam, quæ ab Hippocrate dicta sunt sufficient. Si enim duntaxat unum esset, nunquam doleret homo, neque enim esset a quo doleret si unum existeret; quod si doleret, undenam esset quod sanaret? Oportet autem regum cum sensu transmutari. Si vero unum solum esset elementum, non existeret utique in quod transmutaretur; non transmutatum autem, sed manens in se ipso, nequaquam doleret, etiamsi sensibile foret; at quod patitur ab aliquo pati necesse est. Si itaque unum modo esset elementum, præter illius qualitatem nulla alia foret a qua pateretur animal; quod si neque transmutari, neque pati quiret, quonam pacto doleret? Ostendens igitur hoc impossibile esse, ex*

confesso inducit: Si autem doleret, undenam esset quod sanaret? Nunc autem non est unum quod sanat, sed multa; minime ergo ex uno elemento constituitur homo. Cæterum ex quibus ipsi conantur propria quisque communicare dogma, his maxime ostenditur quatuor esse elementa; etenim Thales aquam solam dicens elementum, demonstrare nititur reliqua tria ab hac generari, nam hypostasim ejus terram fieri quod λεπτομερίστερον est, aerem, quod tenuius autem aere, ignem. Anaximenes vero aerem solum ponens, ostendere quoque tentat alia elementa ex aere produci. Heraclitus item et Hipparchus Ponticus ignem afferentes, iisdem demonstrationibus utuntur. Cum itaque et hi dicant ignem aliorum elementorum esse generativum, et iste similiter aerem, ille vero aquam, manifeste liquet quoniam omnia elementa vicissatim se transmutant, inque se invicem vertantur, quodlibet horum elementum esse necessario consequitur. Quodcumque enim quatuor elementorum absumpseris, et hoc ab alio fieri comperietur.

CAPUT XXV.

Adversus eos qui audent asserere coæternam Deo esse materiam.

Non enim juxta eorum quæ per consequentiam reperiuntur materiæ fertur opinio quæ ex intellectuali hanc quoque sine materia existere pronuntiat. Omnem namque materiam quibusdam subsistere qualitatibus invenimus, quibus si privetur, nulla ratione poterit comprehendere. Sed enim unaquæque qualitatis species subjecta ratione dividitur. Ratio autem intellectualis est, nec est ejus corporalis in- C spectio: ut puta sit in contemplatione nostra propositum animal aliquod, vel lignum, vel quid aliud, quod materiali constitutione subsistit, multa de eodem subjecto cogitationis discretionem perpendimus, quorum singula quæ simul inspecta sunt, sine pernitione aliqua ratione et ordine continentur. Alia namque coloris est ratio, et alia ponderis, quantitatis. Item et qualitatis alia, et alia nihifominus tactus; nam mollietates et bipedale et reliqua quæ dicta sunt, neque sibi invicem, neque corpori ulla similitudinis ratione consentiunt. Singulis enim propria quædam ratio interpres adjuncta est, nulli earum quæ in subjecto suo cernuntur qualitati communicans. Si igitur intelligibilis quidem color, intelligibilis etiam figura, nec non et quantitas cæteraque hujusmodi proprietatum; horum vero singula si auferas a subjecto, etiam ratio corporis tota dissolvitur: consequens est ut quorum absentiam resolutionis corporis causam esse cognoscimus, horum conventum atque concursum perficere materialem naturam æstimare debeamus. Sicut enim corpus non est color aut figura, aut distantia aut pondus, aut reliqua proprietatum, cui- D cunque adsunt, ad horum singula, sicut diximus, corpus esse non possunt, sed aliud quid præter corpus juxta suam proprietatem esse monstratur: ita e contrario ubicunque memorata concurrunt, substantiam perficiunt corporalem. Etenim si intellectualis horum probatur inspectio, intellectualis autem divina natura est, nihil incongruens ex incorporea natura intelligibili has occasiones ad corporalem generationem

posse subsistere, cum intellectualis quidem natura intelligibiles potentias faciat, earum vero conventus in invicem materialem naturam ac generationem consequenter educat. Sed hæc in transcurso discussa sunt. Nobis autem rursus ad fidem ratio tota referenda est, per quam ex non exstantibus omnia substituta esse didicimus, et rursus in alium quemdam transmutanda statum Scripturis venerabilibus edocti, minime dubitamus.

CAPUT XXVI.

Quemadmodum quis etiam ab his qui foris sunt adducatur, ut Scripturæ docenti de resurrectione debeat credere.

Sed forte quispiam corpora jam soluta conspiciens, et pro modo suarum virium divinam perpendens rationem, resolutionem impossibilem esse fateatur et stare quæ moventur, imo et surgere quæ modo non moventur, fieri non posse pronuntiet. Sed quicumque est ille primum quidem et maximum de resurrectione veritatis accipiat argumentum, quod prædicator ejus probetur omni fide dignissimus, eorum vero quæ dicuntur fides ex his quæ prædicta ac completa sunt suam retinet firmitatem. Quia vero plures nobis diversosque sermones divinæ Scripturæ commendavit auctoritas, facile reor utrum falsa an vera sint ea quæ dicta sunt ex his quæ jam completa sunt explorare, et per illa hoc quoque dogma resurrectionis inspicere. Nam si in aliis rebus falsi sermones et procul a veritate monstrantur, nec hoc extra mendacium esse cognoscitur. Si vero cætera omnia vera, experientia ipsa testante, consequens est per ista veram prædicationem resurrectionis existere. Quapropter unius vel duorum de his quæ sunt prædicta memoremus, simulque eorum proferamus eventum, quatenus agnoscerere possimus utrum veritati oratio nostra respondeat. Quis igitur ignoret qualiter antiquitus floruerit Israeliticus populus, omnibus se propemodum mundi potestatibus efferens, qualia eorum regna erant in urbe Hierosolyma. quales muri vel turres, templi quoque quanta magnificentia, ut etiam discipulis Christi viderentur miraculo, ipsumque Dominum precarentur attendere. Sicque erant ex his quæ cerebant stupore admirationis affecti, ut sancti Evangelii declarat historia, dicentes: Qualia opera, qualesque essent ædificationes! Dominus autem futuram loci desertionem et pulchritudinis illius externinium, his qui in præsentiarum nimis admirabantur insinuat, nihil eorum quæ videbantur post paulum dicens esse mensurum. Sed et tempore passionis, cum eum mulieres sequerentur plangentes atque lamentantes quod damnatus esset iniqua sententia (noctum enim dispensationem eorum quæ gerebantur intelligere poterant), consilium præbuit, et pro his quæ circa se se habent quiescerent, quia lacrymis digna non essent, differrent autem lamentationes vel planctus in tempus illud quo veras exprimerent, cum civitas eorum premeretur ab obsidentibus, et in hoc angustiarum et calamitatis venirent, ut beatum tunc qui non esset motus eo tempore testarent. In quibus etiam scelus illud, quod suos pro fame filios vorarent, pronuntiavit verbis dicens in diebus illis sterilem quæ non pareret

A esse felicem. Ubi igitur illud regnum, ubi templum, ubi murorum et tarrum celsitudo, ubi Israelitarum illa potentia? Nonne illi quidem per omnes fere terras alius alibi videntur esse dispersi, et cum eorum subversione regnum quoque est destructum? Videtur autem mihi hæc et horum similia Dominus non ipsarum rerum gratia ante dixisse, (quid enim lucri auditoribus afferret eorum quæ erant eventura cognitio, quæ etsi ante nesciret experientia ipsa cognoscerent?) sed ut per hæc nunc de rebus maximis fides consequenter haberetur. Nam testificatio quæ in istis operibus constat, in illis quoque veritatis esse probatur ostensio. Quemadmodum si quis agricola vim seminum inexperto referens, ab eo minime credatur, sufficit ei ad probationem veritatis in uno seminis grano eorum demonstrare potentiam, ut de reliquis ejus firma probetur assertio; qui enim viderit unum granum, ut puta tritici, aut hordei, aut alicujus cæterorum quæ in medicinæ mensura esse contigerit, posteaquam depositum fuerit terræ visceribus, in spicam surgere, ex hoc uno jam de cæteris dubitare non poterit, ita mihi de mysterio resurrectionis testimonium videtur idoneum ipsa veritas prædicta et completa factorum, seu potius ipsius jam resurrectionis experientia, quam non tam verbis quam rebus instructi percepimus. Nam quoniam magnum aliquid et supra fidem erat de resurrectione miraculum, Dominus ab inferiore signo virtutis incipiens, paulatim fidem nostram ad celsiora quibusdam processibus assuescit. Sicut enim quædam mater competenter parvulum lactans interim labellis ubera teneris immulget, ast ubi producere dentes cœperit, offert ei panem, non, sicut est, durum aut rigidum, ne ibi soliditas exasperet mollitiem gingivarum, sed mandens propriis dentibus mordificat, et viribus parvuli cibum præparat congruentem, deinde juxta profectus ætatis ei qui erat mollioribus assuetus escas præparat fortiores; sic humanam pusillitatem Dominus velut imperfectam infantiam tantis alendo miraculis atque regendo per eam quæ desperata decumbebat ægritudine, ei virtutem resurrectionis informat, quæ res ad consummandum erat quidem miserabilis, sed non talis ut minime fieri posse crederetur. Imperans enim febri quæ fortiter socrum Simonis exurebat, tantam mali causam sic e vestigio transtulit, ut sine mora consurgens ministerium posset exhibere presentibus, quæ sperabatur protinus esse moritura. Post hæc parumper virtutis adjiciens, reguli filium languentem sub professo periculo sanavit. Sic enim narrat evangelica historia: *Incipiebat enim mori, patre vociferante ac dicente: Descende, Domine, prorsusquam moriatur puer*; operator item resurrectionis ejus qui credebatur esse moriturus miraculum potentia præstantiore perficiens, ut nec veniret ad locum, sed cæcius custoditus vitam puero præcepti virtute transmitteret; deinde nos consequenter erudiens, ad virtutum sublimiora perducit. Nam ad filiam principis sponte perveniens occasiones itineris præstitit, ut et sanitas ejus quæ laborabat profluvio sanguinis vulgaretur, et tanta mora temporis mors prævaleret ægre-

tanti, sed nunc anima separata de corpore, turbatis que clamoribus luctuosis his qui casum plangentibus efferebant, veluti e somno puellam imperativo sermone resuscitavit ad vitam. Via quadam et consequentia fragilitatem humanam ad majora sustollens, rursus hæc quoque miracula solita virtute transcendens celsiore potentia, iter facit hominibus quo fidem resurrectionis admitterent. Civitatem quamdam Nain nomine in Judæa esse sacra Scriptura commemorat. In hac fuit viduæ cujusdam unicus filius puer, non puer talis qui computaretur in parvulis, sed ex pueritia in juventutem jam jamque profecerat. Unde et juvenem illum sermo cælestis appellat, plura paucis insinuans. Lamentatio magna est ipsa relatio: *Erat, inquit, vidua mater defuncti.* Perspicis pondus calamitatis, quomodo passionem breviter extulit. Quid enim est quod dicitur? Quia non erat etiam spes ulla qua posset filios recreare, tantæque levamen orbitatis assumere. Vidua quippe erat, nec habebat alterum quem pro defuncto conspiceret. Nam partus ei existerat singularis. Quantum vero hoc malum sit, facile omnes intelligunt, qui naturæ jura cognoscunt. Solum hunc in doloribus noverat, solum suis lactaverat uberibus, solus illustrabat ejus convivium, totiusque doloris, solus erat causa lætitiæ, cum luderet aut aliquid ageret, cum institueretur aut ornaretur, cum coævis in processionibus, in palæstris, in conventibus jungeretur, omne quicquid matris oculis dulce pretiosumque suberat, solus unicus offerebat. Jamque nuptiale tempus advenerat, stirps videbatur generis, ramusculus successionis, baculus senectutis et ætatis incrementum. Erat et altera lamentationis occasio. Qui enim juvenem retulit florem simul qui marcuerat indicavit, cujus adhuc vultus længine vestiretur, et genarum decor grato fulgore nitesceret. Quid igitur super ejus obitu mater pertulit, quanto viscera ejus igne perusta sunt? Quam copiosissimas et amarissimas super eum lacrymas fudit? Tabescens quodammodo et cadaver ejus amplectens, ne properaretur sepultura ejus, tantoque casu satiari desiderans, diu longas in fletu voces emittere cupiebat, ita ut omnes audientes moveret ad luctum. Nec hoc prætermisit enim sancta relatio. *Videns, inquit, eam Dominus, misericordia motus est, et accedens tetigit locum; qui autem portabant steterunt; et dixit defuncto: Adolescens, tibi dico, Surge,* et protinus eum viventem matri instituit, nunc non in parva mora atque distantia, quamvis nondum sepulti, tamen sepulture vicini, vita Domino resurrectio mortui, equidem miraculum majus, sed æquale prorsus imperium. Adhuc autem magnificentius promuntur signa virtutum, ut magis ac magis propinquetur illi rei qua videtur de mortuorum resurrectione dubitari. Infirmator quis de familiaribus Christi nomine Lazarus, quem Dominus quamvis amicum idcirco distulit visitare, et ab ægro tante procul abfuit, ut, absente vita, mors aditum reperiret, et per infirmitatem quod suum erat efficeret. Indicat discipulis quid in Galilæa contigerat Lazaro, et quod illuc sibi properandum esset, ut eum suscitaret a mortuis. Illi vero propter Judæorum sævitiam

memorata loca declinabant, exitiale ac periculosum putantes rursus in Judæam pergere, et inter homicidas impiosque versari, et ideo remorantes atque differentes, ne ibidem reverterentur tempora protraherent. Obtinuit imperium Domini, eoque prolificente discipuli subsequuntur, ut in Bethania primitias universalis quodammodo resurrectionis inspicereut. Quartus erat jam sepulto dies, cunctaque videbantur erga busta persoluta; constabat corpus in monumento depositum, et, quod erat consequens, jam timore diuturnum corruptionis interitu solvebatur. Sanies enim in terram ipsa necessitate defluebat, fugienda procul dubio res, cogente natura, id quod resolutum fuerat fetor teterrimus exhalabat. Hoc autem factum est ut generalis resurrectionis opus, quod ab infidelibus minus creditur, manifesti miraculi ostensione probaretur. Non enim quis elevatur ex ægritudine, nec in extremis locatus retinetur in vita, nec parvula nuper mortua suscitata, nec monumento proximus juvenis suum feretrum deserit, sed vir prius putrescens atque diffuens, ita ut nec sororibus ejus esset tolerabile ut Dominus propinquaret monumento, propter insitam molestiam jam resoluti cadavere: una tamen voce vivificatus, fidem facit prædicatori, quæ spem resurrectionis affirmat. Hoc est quod de universis in commune credamus, quod in partibus experientia ipsa didicimus. Sicut enim universali resurrectione dicit Apostolus ipsum Dominum de cælo descendere in jussu et in voce archangeli et in tuba Dei, ut ad incorruptibilitatem mortuos excitet, ita et nunc mortem veluti somnum quemdam imperio dominicæ vocis, is quierat in monumento discutens, et corruptionem quæ de morte provenerat a se longe secludens, integer atque perfectus exiit de sepulcro, nec ipsis vinculis quibus erat astrictus ad gradendum omnino prohibitus. Parva hæc æstimas ad faciendam fidem quod resurrectionem fore credimus mortuorum? An quæris et ex aliis hanc tibi firmari deberi sententiam? Non mihi videtur frustra his qui erant Capharnaum veluti ex persona eorum dixisse Dominum: *Utique dicitis mihi hanc parabolam: Medice, cura teipsum.* Oportebat enim, ut quod in aliorum corporibus fecerat resurrectionis miraculum, innotescens in se ipso juxta id quod homo esse dignatus est, approbaret, multis sperum modis prælicationem suam etiam propria morte confirmans. Vidisti puellam nuper vivere desinentem, juvenem quoque propinquante sepulcro, nec non et Lazarum penes resolutum, omnes æqualiter ad vitam una jussione vocati sunt; quæris et eos qui ad mortem per sanguinem et vulnera pervenerunt, ne quis forsitan in hoc defectus sit, quominus gratia cuncta vivificantis appareat. Cerne clavem Domini manus esse transfixas, cerne latus cuspede perforatum, circumfer digitos tuos per aperturas clavorum, mitte manum in vulnus quod ex lancea constat effectum; conjicis forte quantum ad interiora cuspidis acumen penetrare potuerit ex latitudine cicatricis ejus; libet metiaris ingressum, plaga etenim ipsa impulsu virilis manus effecta, quantum in altam descenderit, ostendit evi-

dentur. Si igitur sic affectus resurrexit a mortuis, A oportet illud Apostoli profiteri: *Quomodo quidam dicunt in vobis quia resurrectio mortuorum non est?* Quia igitur pronuntiatio omnis Domini vera monstratur ipsa testificatione factorum, id enim non tantum verbo didicimus, sed opere ipso manifestam promissionis ejus spei per eos qui jam ad vitam de resurrectione venerunt nos accepisse gloriamur, quæ jam incredulis ulla remanebit occasio? Nonne renuntiantes his qui per philosophiam et inanem fallaciam despiciere simplicitatem fidei moluntur, purissimam confessionem spei nostræ retinebimus in parvo, dicentes ad prophetæ modum gratiæ ipsius, cum dicit ad Dominum: *Auferes spiritum ipsorum et deficient, et in pulverem suam revertentur; emitte Spiritum tuum et creabuntur, et renovabis faciem terræ,* quando et B letari Dominum in operibus suis affirmat, cum deficient peccatores a terra. Quomodo enim quis peccator ultra vocabitur, cum jam peccata esse non possint?

CAPUT XXVII.

Quod non sit contra id quod deceat resurrectio mortuorum.

Sed sunt quidam qui humanarum cogitationum defectu, ad mensuram nostram divinam potentiam judicantes, quod ipsi capere nequeunt, nec Deo esse possibile confirmant. Ostendant enim nobis antiquorum reliquias mortuorum prorsus absemptas, et quas igitur redegit in cineres, et super hæc bestias quæ vescuntur carnibus, huic rationi adnovere monstrantur, et piscem qui carnem hominis naufragio peremptis in suum trajicit corpus, et hunc rursus effectam hominis escam, atque in comedentis quantitatem per digestionem esse conversum, multaque alia nimis inepta, et magni Dei virtuti atque magnificentiæ prorsus indigna ad eversionem veri dogmatis proferunt; tanquam non possit Deus per hæc eadem rursus ex consummatione quod est proprium hominis reformare. Sed nos in brevi prolixos vanissimæ rationis eorum succidamus excursus, contententes resolutiones corporis in ea fieri pro quibus constat, nec solum terram, juxta divini sermonis auctoritatem, in terram reverti, sed et aerem atque humorem sæe simillimæ portioni restitui, et singula quæ in nobis sunt, ad originemque propriam commigrare. Et licet volucris carne vescentibus, licet feris carne vescentibus humanum corpus tradatur in cibum, et quæ his casibus misceatur, licet sub dentibus piscium veniat, et per ignem in vapores convertatur et pulverem, ubicunque juxta subjectam rationem quis circumstulerit hominem, intra huic mundum eum esse necesse sit, quem Dei manu contineri vox instruit d' i'vinitus inspirata, cum dicit, quia in manu ejus sunt omnes fines terræ. Quod si tu non potes ignorare quæ tuo palmo contineas, opinaris scientiam Dei, quæ est tua virtute superior, eorum quæ virtute divina manu continentur id quod certum est minime perscrutari?

CAPUT XXVIII.

Quod possibile sit, in omnia elementa humanis corporibus resolutis, iterum ex communi proprium singulis integrari.

Sed forsitan ad elementa totius mundi respiciens, difficile putas statum nostrum ad cognatum elementum aeris attractum, calidum quoque et humidum, atque terrenum nostre substantiæ similiter propriis partibus immixtum, iterum de communi singulis quod est proprium posse restitui. Proinde tu vel exemplis humanis non cogitas hæc quoque divinæ virtutis fines non posse transcendere. Vidisti profecto alicubi in commorationibus hominum communem gregem simul in commune pascentem, sed cum rarus grex per possessores dividitur proprios, seu consuetudine locorum, seu signa pecoribus imposita, quod suum est restituit singulis: tale quid et de semetipso pertractans, minime ab eo quod deceat aberrabis. Denique cum naturali vinculo atque charitate circa corpus suum quod inhabitavit anima detenta sit, inest ei latens quedam permixtio quam nunc habeat invicem affectis quedam atque cognitio, veluti a natura quibusdam signis impositis, per quæ communitas incensa permanens discernatur proprietatibus singulorum. Cum igitur anima cognatam atque propriam rem ad semetipsam rursus attraxerit, quis, oro, labor divina præsertim non prohibente natura virtutem, ut sua rursus in se conveniant, et inextinguibili quadam naturæ concursione ad propria quæ contendant? Quod autem animæ et post resolutionem signa quedam confirmationis nostræ permaneant, ostendit illa disputatio quæ apud interos facta est, quando corporibus jam sepulture traditis, animabus inhaeserat quedam notitia corporalis, per quæ et Lazarus agnosci, nec dives potuit ignorari. Nihil ergo extra rationem est, si credatur ex communi proprietate resurgentibus redire corporibus, et maxima id animadvertit qui naturam studiosius investigare curavit. Non enim per omnia fluunt atque commutantur ea quæ nostra sunt; alioquin incomprehensibilia prorsus existerent, nullam stationem habentia per naturam. Sed diligentius explorata ratione, videtur eorum quæ in nobis sunt aliquid stare, aliud vero mutatione defluere. Corpus enim per incrementa detrimentaque mutatur, veluti vestes quasdam per ætates quasdam se induens consequentes; stat autem per omnes has mutationes species inconvertibiliter, in se signa quæ sibi semel a natura sunt impressa non deserens, quibus per universas corporis mutationes suam notitiam retinet. Subtrahenda est autem huic rationi illa permutatio quæ speciei aliqua occasione conjungitur; nam veluti alienam quandam personam fedilitatem sumit species, quam per languoris incommoda sustinet, quæ ratione quadam sublata, sicut a Neaman Syro, vel ab his quos Evangelia referunt, rursus species quæ sub passione latebat, in suam notitiam revertitur hospitate. Igitur, juxta hi quod Deo est similis, nulla mutatione fluit atque convertitur, sed fixa permanet, id ipsum semper existens,

secundum quam reformatio nostra diuinam similitudinem continet; et quoniam differentias speciei temperamentorum qualitates quæ mutantur efficiunt, temperatio vero nihil aliud quam elementorum est habitus, elementa autem dicimus quæ universæ conditioni subjecta sunt, ex quibus et humanum corpus subsistere profitemur, necessario species veluti impressa signaculo permanet animæ, formamque ipsam expressione susceptam nullatenus ignorat. Unde tempore resurrectionis ea recipiat rursus in se, quæ formæ ipsi congruerint, congruunt autem illa quæcumque ab initio speciei probantur esse inserta; ergo nihil extra rationem videtur, rursus ex communi ad singulos redire quod suum est. Dicitur autem et *ὄσπρυριον*, quod argentum vivum vulgus appellat, si per prona ac pulverulenta loca sandatur in pilas minutissimas per terram dividi, nec illis concurrentibus invicem posse misceri. Si quis autem rursus id quod multipliciter dispersum est in unum redigat, proprio generi fontem conjungi, nullis ad commixtionem suam interjectionibus irretitum, Tale quid arbitror oportere, et circa compositionem hominis animadvertere. Mox enim ut a Deo facultas fuerit attributa, ultro sibi partes similes propriis miscerentur partibus, sine ulla difficultate ejus qui naturam reformare dignatur. Nam et in his quæ nascuntur e terra nullum laborem naturæ conspicimus, cum triticum, vel milioem, vel quid aliud seminis frumenti vel leguminis in calvum, aristas epicasque convertit sine difficultate; namque ultro congruens ceca de communi ad unicumqueque proprietatem seminis transit. Si igitur omnibus e terra germinibus communiter humor exponitur, et unumquodque per eum nutritur, et quod sibi competit, ad propria trahit augmenta, quid novum si et in reparatione nostræ reparationis (sic) hæc fiat, cum a singulis resurgentibus id quod est proprium, sicut in seminibus accidit, atrahatur? Igitur ex omnibus possibile est addiscere nihil extra ea quæ nobis experientia ipsa nota sunt prædicationem resurrectionis existere. Et quidem de his quæ nostra sunt, id quod est notissimum silentio posse transieram, ipsam dico nostræ formationis exordium. Quis enim nesciat mirificentiam naturæ, et quid accipiat materna vulva, quidve perficiat? Cernis quam simplex quodammodo est et exiguum quod visceribus in occasionem constitutionis nostri corporis deponitur; varietatem vero perfectæ substantiæ quis poterit explicare sermone? Quis autem naturæ communis hujusmodi opus esse cognoscens, non possibile putet esse quod geritur? Quod si illud parvum, et quod pene pro nihilo ducitur, hujus tantæ rei principium esse noseatur, magnum autem dico non solum ad formationem respiciens corporis, sed prius animam ipsam prorsus admiratione dignam esse pronuntio, et ea quæ circa ipsam mentem ceruntur.

CAPUT XXIX.

Contra eos qui dicunt exaltare animas ante corpora sua, vel econtrario ante animas corpora formari, in quo quædam fabulosa opinio de animabus.

Puto namque extrâ propositum esse negotium ut

A perquiratur a nobis quod in ecclesiis ambigunt animæ constitutione vel corporis. Quibusdam visum est, qui ante nos de principatibus deis veluti quamdam pestilentiam protulerunt, conversatione propriæ animæ ante subsistat que illic tam malitiæ quam virtutis exemplisita: et perseverantem quidem in bonis animi corporalis conjunctionis experimenta sentire boni participatione defluerit, tunc ad hanc vcedere, atque in corpore commorari. Alii verum a Moyse ordinem de conditione hominis tes, secundo loco, id est post corpus anima tempus affirmant, cum primum accipiens Deu de terra formavit hominem, et ita per insuffl: deinceps animavit. Hac autem ratione præ ostendunt corpus esse quam animam quæ est sserta, eo quod ante formatum est. Dicunt propter corpus animam factam, ne sine spiriatio immobilis permaneret. Omne vero quoppter aliud efficitur, vilius est profecto eo quod efficitur, sicut Evangelia prolitentur *anima plus est quam cæca, et corpus quam veitum*, quia propter hæc ista concessa sunt; non propter escam facta est anima, nec vestiment gratia constat esse corpora formata; sed cui existeret, illa propter usum necessaria sunt. Quoniam igitur assertio utriusque opinionis ratione non caret, et eorum qui prius vivere a in sue quodam statu atque ordine opinantur, eorum qui eas post corpora creatas existimant, sariam esse reor ea quæ in eorum dogmatibuseruntur aliquatenus explorare. Nam si volulorumque diligentius investigare sermones, eversas ineptias patefacere quæ ipsorum opinio probantur annexæ, spatio longi temporis indige et ideo paucis, sicut est possibile, ea quæ ab eis sunt intuentes, ea refellere non moremur. Qui pprofessioni patrocinium præstant, et antiqui animarum conversationem propter hanc vitam poris asserunt, non mihi videntur gentilium dogtum erroribus carere, qui multa de animarum inpora transformatione fabulosa fluxerunt. Quo quis diligenter examinet, ad hoc assertiones eo perducit ipsa necessitate deprehendet. Quod auquemdam retulisse qui apud eos sapiens esse pbat, quod et vir fuerit et femina, deinde in v cres evolaverit; itemque ideam interdum effluerit ad postremum vitam sit in humorem sortius, procul distat a vero, et quidem juxta iudicium e quem talia proferre non puduit. Vere namque rorum corvorumque garrulitatibus et irrationabilit piscium, et arborum insensibilitate digna hæc eor dogmata comprobantur, quæ unam animam per res pertranire confirmant. Ineptiæ hujus hæc cau est, quod ante subsistere animas arbitrantur. Cous quentur enim principium dogmatis eorum in ant riora tendens ac promovens, usque ad hæc monstr delabitur. Si enim propter malitiam aliquam a s blimiore statu decidens anima, sicut asserunt, efficitur homo, vitiosior autem profecto est conversati

corporalis quam illa intellectualis, necessitas omnis A
 est, cum in tali vita positam, in qua plures occasio-
 nes peccandi deesse non possint, amplioribus malitiis
 affici, et vitiosiores quam antea declarari. Humanæ
 vero animæ vitiositas, irrationalis rei similitudo est,
 cui familiariter adjuncta in naturam jumentorum
 quodammodo recidit. Semel enim per malitiam pro-
 perans etiam cum irrationalibus effecta fuerit, tan-
 quam a majorum propositione desistit. Mali namque
 statio virtutis est initium, virtus autem irrationalibus
 nulla est. Semper igitur in pejus ipsa necessitate
 mutabitur, in id quod est deterius abjectiusque per-
 ficiens, et ad hoc quod extremum est jugi muta-
 tione pertendens. Sicut autem transcendit rationalis
 natura sensibilem, sic ab hac ad insensibilem casus
 est. Sed hæcæus eorum sermo procedens, licet extra B
 veritatem feratur, tamen quadam consequentia ex
 ineptis inepta consequitur. Hinc etiam per inco-
 grua et impossibilia fabulosum eis dogma generatur, quod
 animæ consequenter omnimodum demonstrat interi-
 tum. Quæ enim semel a sublimi conversatione deduit,
 in nulla mensura malitiæ stare jam poterit, sed pas-
 sionum affectionibus irretita, a rationali quidem ad
 irrationale transit, ab eo quoque in virgulta insens-
 ibilia transferentur. Insensibile vero et exanime qua-
 dam ratione vicina sunt, exanime autem sequitur id
 quod non est. Ita prorsus hac eorum consecutione,
 ad id quod non existet, anima resolvetur, quia im-
 pressibilis erat ei per necessitatem ad meliora trans-
 gressus: sed enim seducunt animam ex dumetis ad
 hominem; ergo præstantiorem vitam quæ in dumetis C
 est modum conversationis incorporeæ per ista de-
 monstrant. Ostensum est namque, quod processus
 animæ nitentis ad mala, consequenter devolvatur ad
 infima, inferiorque sit exanimis natura quam insens-
 ibilis, ad quam extremitatem initium dogmatis eorum
 animam consequenter adducit. Sed quia hoc illi no-
 lunt, aut intra sensibilia concludunt animam, necesse
 est, aut si hinc ea rursus ad humanam reducant,
 meliorem, sicut dictum est, lineam vitam primæ il-
 lius institutionis ostendi, quandoquidem exinde ad
 malitiam facta ruina sit. Hinc autem ad virtutem tri-
 buebatur excursus. Igitur sine capite et sine fine hæc
 assertio esse convincitur, quæ animas apud se prius
 præter vitam carnis astruit vivere, et propter mali-
 tiam corporibus obligari. Eorum vero qui juniorem D
 corpore animam esse contendunt, destruetur in-
 constantia, per ea quæ in consequentibus exponuntur.
 Quapropter ea rejicienda est ratio quæ ab utrisque
 defertur, per medium vero opinionum reor oportere
 dogma nostrum in veritate dirigere. Est autem hoc
 quod nec juxta gentilium seductionem malitia qua-
 dam depressas animas opinamur, quas illi quod ad
 rotationem totius poli, quæ nimia velocitate fertur, per
 imbecillitatem concurrere nequeant, ob hoc in terram
 recidere profitentur; nec rursus hominem velut instan-
 tianam quadam ratione ante formantis (sic), ei propterea
 dicimus animam commodari; alioquin institutioni lute-
 æ natura intelligibilis inferior esse monstrabitur.

CAPUT XXX.

*Assertio quod una eademque animæ et corporis cau-
 subsistendi esse videatur.*

Sed cum sit unus homo, qui ex anima constat et
 corpore, unum ei et commune dare oportet institu-
 tionis exordium, ne sibi ipse anterior posteriorque
 videatur, ut corporis in eo conditio prima, et secunda
 constet alterius. Et in presentia quidem divinæ vir-
 tutis juxta rationem paulo ante digestam, omnem
 plenitudinem humanæ conditionis ante subsistere
 profiteamur, testificante nobis in hoc propheta, qui
 dicit, nosse Dominum omnia antequam fiant. In sin-
 gulorum vero conformatione alterutrum non prefe-
 rimus alteri, nec ante corpus animam, nec econtrario
 dicimus, ne divisus homo juxta differentiam temporis
 in semetipso discedat. Nam cum duplex intelligatur
 nostra natura secundum doctrinam Apostoli, visibilis
 scilicet hominis et latentis, si aliud quidem ante sub-
 sistat, aliud autem post superveniat, imperfecta quid-
 em virtus videbitur conditoris, quæ non simul utro-
 bique sufficiat, sed diviso opere seorsum in singulo-
 rum medietatibus occupetur. Quemadmodum vero in
 tritico aut in alio quolibet semine cunctam speciem
 spica videmus quadam potentia comprehensam, hoc
 est fenum, culusum, internodia, necnon fructum at-
 que aristas, et nihil eorum ante subsistere in naturæ
 ratione, aut post accidere dicimus, sed insitam vini
 semini quodam naturali omine declarari, nec aliam
 ei superinduci naturam: juxta hanc rationem et hu-
 mani causam seminis opinamur existere, quod in
 prima constitutionis occasione satum quidem simul
 est, juxta naturæ potentiam, tenditur vero et decla-
 ratur quadam consequentia naturali, ad id quod per-
 fectum est promovens, nec aliquid extrinsecus ad
 occasionem suæ perfectionis assumens. Semetipsum
 namque ad id quod perfectum est consequenter ex-
 tendit, ita ut nec ante corpus animam, nec propter
 animam subsistere corpus affirmari veraciter po-
 sit, sed utrum sit utrius principium juxta altiorem quidem
 rationem in prima voluntate Dei dispositum, juxta
 alterum vero in generationis occasionibus institu-
 tum. Sicut enim non potest membrorum distinctio
 ante formationem in eo quod ad conceptionem cor-
 poris jacitur inspicere, ita nec animæ contemplari
 proprietates in eo possibile est, priusquam exeant in
 operationis effectus; et sicut nullus ambigit in mem-
 brorum et viscerum differentiis illud quod est depo-
 situm, figurari non alia quadam subintrante virtute,
 sed ea quæ inserta naturæ est ad hanc operationem
 sese virtute ingerente, sic et de animæ proportio-
 e rationale ratione similiter arbitrantur, quia etsi non-
 dum per aliquas visibiles operationes agnoscitur,
 nihil tamen in eo unius rei existere pervidetur. Nam,
 sicut species futuri hominis in eo est vi quadam atque
 potentia, latet autem propterea quod nequeat appa-
 rere, priusquam necessaria consecutio sinat atque
 permittat, sic et anima est quidem in illo, licet non-
 dum appareat, apparebit autem proprium et natura-
 lem operationis effectum corporali simul incremento

proficere. Nam quia non a mortuo corpore, sed a vivo atque spirante, virtus in conceptione peragitur, idcirco dicimus rationis esse, ut mortuum et exanime non putetur, quod a vivente in occasionem vite dirigitur. Caro namque exanimis utique mortua est. Mors enim privatione fit animæ. Nullus autem super hoc antiquiorem privationem quam habitum dixerit, si tamen exanime quod est mortuum quisquam anima antiquius asseveret. Si quis autem evidentius exigit argumentum quod vivat illa portio quæ principium formandi animalis efficitur, possibile et ex aliis signis, quibus animatum discernitur atque separatur a mortuo, super hac parte conspiciere. Argumentum namque vitalis rei de hominibus sumimus, quod aliquis caleat, quod moveatur, quod operetur; frigidum vero atque immobile in corporibus nihil est aliud quam ipsa mortalitas. Quia igitur calidum quod et operans vidimus esse de quo loquimur, hinc etiam quod exanime non sit argumenta colligimus. Sed quemadmodum juxta corporis portionem non illud dicimus carnem et ossa vel capillos, vel quodcumque conspiciamus in homine, sed vi quidem atque potentia esse horum singula, nondum vero visibiliter apparere: sic etiam juxta animæ portionem, necdum quidem rationalem ejus et irascibile et quæcumque de anima considerantur, locum in illo habere memoramus, proportionem vero formati corporis, et summationem etiam simul effectus animæ dicimus, cum subjecto proficimus. Sic enim perfectus homo inter majores obtinet animæ operationes effectum, in exordio suæ constitutionis aptos et congruos in se præsentem usui animæ demonstrat admissus, ut sibi per infusam materiam aptissimum domicilium formet. Nec enim possibile esse credimus in alienis ædificiis animam competenter inseri, sicut non potest impressam cereæ signaculum alienæ prorsus sculpturæ congruenter aptari. Quemadmodum vero corpus ex parvo procedit ad id quod est perfectum, sic et operationes conserte animæ subjectæ similiter concresecunt et proficiunt. Procedit quidem ea in prima constitutione, veluti quædam radix abdita cavis tantummodo quæ nutrimentis ac incrementis est distributa (nec enim parvitas sumentis amplius recipit), deinde cum ad lucem prodierit id quod insertum est germenque protulerit: tunc in eo gratia sensibilis efflorescit, jamque coalescens et in magnitudines competenter excurrentis, veluti fructus quidam rationalis virtus incipit elucere. Non enim omnis simul appareus, si cura instrumenti sui perfectione diligenter excresecens, tantumque semper fructificans, quantum capax est subjecti potentia. Si vero in hac formatione corporis, operationes animæ fortassis inquiris, attende temetipsum, sicut ait Moyses, et quasi in libro, sic historiam operationis animæ perleges; ipsa enim tibi natura quodammodo fabulabitur omni usu sermonis efficacius, varias in corpore occupationes animæ sive in anima, sive in universali, sive in particulari conditione demonstrans. Sed de nobis superfluum puto sermonibus agere, et veluti quibusdam procul et extra terminos constitutis miracula consueta nar-

A rare. Quis enim se intuens verbis indigeat, quibus naturæ jura cognoscat? Est quippe facillimum, ut quis modum vite suæ considerans, et qualiter ad omnem vitalis operationis effectum opportunum corpus gerat, expendens animadvertat, erga quid occupata sit animæ primordialis seu potius germinalis ex vivente corpore detractam opificio naturæ deponitur; nam et fructuum interiora et radicem pallidamenta nondum privata vivacissimo vigore, quæ est eis insita per naturam, cum terræ committantur, quamvis occultam, tamen mundam qualitatem conservant; talem vero vim atque potentiam non confert terra quæ continet, terra velut a semet extrinsecus largiens; alioquin et mortuæ ligna faceret germinare: sed quod est insitum producit ad lucem amore suo in modum nutritis quod plantatum est in radice ad medullam et corticem ramosque perficiens: quod nequisset. Feri, nisi aliqua conserta esset potentia naturalis, quæ cognatam et congruam ex adjacentibus alimoniam trahens, virgultum aut arborem aut spicam vel aliquid ex hujusmodi rebus efficit.

CAPUT XXXI.

Contemplatio quædam medicinalis, potiusque de corporum constructione, paucis absolvitur.

Sed quamvis certissima corporis nostri formatione unusquisque a semetipso doceatur, ex quibus intelligit et vivit et sentit, naturam propriam habens magistram, tamen et ex libris sapientum, qui ista studiosius scrutati sunt, fas est diligenter addiscere. Nonnulli namque qualiter positionis habeant singula quæ in nobis sunt, per eam quam medici dicunt anatomiam, id est incisionem singulorum nodorum atque venarum, propter quod effectus in universa corporis membrorum intarius et exteriori contemplati sunt, et aliis retulerunt, ita ut sufficiens huic humanæ institutioni cognitio studiosius existeret. Si quis autem de his perquirat de nobis, profecto ei magisterium præbebit Ecclesia. Hæc enim spiritualium lex est ovium, sicut Dominus ait, ut alienorum vocem non audiant. Unde sermonem breviter asseramus. Tria quædam de natura corporis intelligenda percepimus, quorum gratia singula quæ in nobis sunt constituta esse cernuntur. Quædam namque propter vitam, quædam vero propter bonam vitam, quædam ad successionem posteritatis opportune formata sunt. Quæcumque igitur in nobis talia dentur, sine quibus humana nequeat vita subsistere, hæc in tribus item partibus esse sentimus, id est in cerebro et corde et jecore; quæcumque vero in augmentum bonorum largitate naturæ ad bene vivendum homini collata sunt, instrumentum sensuum esse declarantur. Hujusmodi quippe vitam quidem nostram non continent, quia et deficientibus ex his sæpenumero quibusdam, nihilominus subest homini; sed impossibile est sine istis effectibus vitam suavissimam contineri. Tertia quoque divisionis intentio consequenter respicit ad successionis officia. Sunt autem et alia quædam præter hæc, quæ ad perseverantiam corporis communiter membris subjecta sunt omnibus, operationes ex se congruas asserentes,

sicut venter et pulmo, hic quidem spiritu, quem sumit ac reddit cordi, signaculum perfans, ille vero cibos visceribus in commune suscipiens. Cum sic igitur formatio nostra dividatur, diligentius intuendum est, quod non simpliciter per unum aliquod membrum vis illa quæ ad vitam nostram pertinet transigatur, sed plurimis partibus occasiones nobis ad conservationem nostram natura distribuat necessaria ad universum corpus, ita ut quæcunque ad cautelam vitæ ac pulchritudinem eadem natura est molita, hæc videantur esse quam plurima, nullam adinvicem differentiam prorsus habentia. Sed arbitror dividere prius oportere breviter prima principia quæ ad constitutionem vitæ nostræ pertinere monstrantur; materia vero totius corporis quæ communiter membris singulis subjacet, nunc a nobis est reticenda, cum nihil ad præsens propositum, ad particularem contemplationem universalis naturæ disputatio spectare videatur. Cunctis ergo latentibus omnium elementorum quæ in hoc mundo sunt in nobis existere portionem, calidi scilicet ac frigidi, necnon et alterius conjugationis, quæ in humore ac siccitate consistit, de singulis a nobis est utique disserendum. Perspicimus itaque tres esse dispensatorias vitæ potentias, quarum una quidem universum mundum calore proprio reserret, altera vero madefacta humore quod calore confectum est, ita ut æqua temperie animal in medio ex contraria qualitate servetur, quatenus nec humorem desugat calor abundantia, nec calorem copia humoris exstinguat. Vis autem tertia per semetipsam juxta quandam congruentiam atque modulationem membra quæ distincta sunt continet, suis ea copians vinculis, et omnibus prærogans per sese mobilem spontaneamque virtutem, quæ si desit, solum et immobile corpus existit, ultronea spiritus vivacitate atque efficientia destitutum, magisque prius artificium atque molimen naturæ in ipsa corporis conditione dignum est intueri. Quia enim omne quod durum est sensibiles efficientias omnino non recipit, sicuti videmus in ossibus nostris et in fructibus atque arboribus, in quibus vitæ quidem species quædam cernitur, in eo quod nutritur et crescit, nec tamen admittit ullum sensum subjecti durities. Hujus rei gratia oportebat quandam formationem instar cereæ molliis in sensuum operatione supponi, quæ posset occurrentibus formis imprimi, neque nimio humore resolvi. Non enim potest in humido quod imprimitur perdurare, neque duritia nimis rigida (quia quod nescit cedere, imaginem nequit impressione excipere). Sed inter has hæsit media quædam inter flaccescentem, sive ac rigentem, ne optimis potentie motibus, dico sensibilibus, animal orbaretur. Quoniam igitur quod molle est et facile, nisi rerum solidarum cooperatione firmetur, profecto immobile atque indistinctum est, juxta eos quos pulmones marinos vocant, idcirco robor ossium corpori natura permiscuit, quæ invicem per concordem modulationem copians, penitus nervorum nexibus compages eorum juncturasque constrinxit, et ita eis modum sensibili vigore immiscuit, carne paulo

durioze superficiem quæ passiones ferret involvens. Huic igitur ossium naturæ solidissimæ, veluti quibusdam columnis molem sustentibus totius corporis onus imposuit. Nec indivisa aut indiscreta ubique eadem ossa compegit, alioquin immobilis et sine operatione mansisset, et si ita fuisset homo formatus, veluti quædam arbor in uno loco consistens, cum nec alterna crurum motione in anteriora procederet, nec manuum ministerio vitæ ejus commoditas appareret. Nunc autem gressuum et actuum hac provisione formatum est instrumentum, ut spontaneo spiritu qui nervis insertus est, ultronei motus corporei conferantur. Hinc administratio manuum varia atque multiplex et accommodatissima ad omne prorsus excogitantis officium, hinc cervicis inflexio, et capitis inclinatio atque erectio, et circa mentum efficientia quedam, palpebrarum quoque collectio, simul cum intellectu proveniens cæterorum. Quoniam etiam motus ipse membrorum nervis extendentibus ac relaxantibus, veluti quibusdam machinis operatur impulsus, potestas autem per hæc vi sua nitens spontaneum gerit imperium, ac voluntario spiritu juxta quandam naturæ dispensationem in singulis proprium demonstrat effectum. Radicem igitur atque principium omnium motuum qui per nervos effici creduntur, membranam illam qua cerebrum continetur contactum nervis esse perclaruit. Non igitur arbitrari jam curiosius nos debere perquirere de effectu membrorum animalis, cum hujusmodi motus sit in cerebri formatione declaratus. Quod autem maximus vigor ad tuendam vitam nobis a cerebro conferatur, ex contrario accidenti evidentè agnoscitur. Nam si vulnus aliquod vel scissuram membrana ipsa pertulerit, illico mors insequitur. Passioni quippe cum illata vulnere nec ad punctum temporis natura possit obistere, sed veluti fundamento quodam subrupto totum simul ædificium cum parte dejicitur, ejus passionem totius corporis sequitur manifesta pernicietas: in hoc propria vitæ causam subesse nullo pacto negandum est. Cum vero et eorum quæ desinunt vivere, restringitur naturæ insitus calor, et ita quod mortuum est frigescit, necesse est talem causam nobis etiam in calore subsistere, qui cum desit profecto mors sequitur, et ideo caloris presentia animal vivere contendendum est. Hujus autem vis atque potentie, tanquam fontem quemdam atque principium cor esse perspeximus, ex quo in modum fistularum multiplices venæ per omne corpus calidum spiritum ferventemque diffundunt. Et quoniam oportebat cibum quoque quemdam calori semper a natura largiri, quia fas non est ignem ad sese durare, nisi congruis pascatur alimentis, idcirco rivi sanguinis tanquam de fonte quodam jecoris calore spiritus excitantur, et ubique simul per omne corpus excurrunt, ne alterum desoletur ab altero, et tali initio natura depravetur. Hæc ipsum vero doceat abstinentes materiæ ipsius æqualitate formatos, quod avaritia quædam corruptiva sit passio, et quia sine ulla indigentia est sola Divinitas; nam paupertas humana indiget his quæ suam videntur substantiam continere. Idcirco tribus his potentis

quibus universam corpus gubernari prædiximus, influente extrinsecus materiam natura dispensat diversis tramitibus, id quod singulis congruit administrans. Nam fontis sanguinis qui est jecur escarum distributionem contulit. Quidquid autem tali provisione sua semper ingerit ad jecoris fontes, item preparat ex jecore derivari. Quemadmodum si nix in montibus homine suo subjectos auget fontes, et per altam ad inferiores venas liquorem proprium deprimit, cordis autem perfusio vicini membri subministratur effecta, quod appellatur quidem pulmo, est autem aeris exceptorium per insitam arteriam quæ ad os usque pertingit, statum extrinsecus ducens, in medioque cor positum ipse ignis, qui in motu versatur et operatione continua, et ipsam sine cessatione movetur atque operatur, et sicuti fabricorum solles efficiunt, portatit ad semet ex adjacente spiritali compressione, extensionibus replens, et quod in se est igneam arteriis adjacentibus refovens, et hæc facere non quiescit, id quidem quod extrinsecus est per resurrectionem ac respirationem ad sese trahens, quod autem circum se est, per compressionem ipais arteriis interserens, quod mihi videtur et hujusmodi spontanei status hanc nobis causam sine cessatione subsistere. Saepe denique mens in aliis occupatur et omnimodo conquiescit, in somnum corpore resolutum, status tamen qui ducitur ex aere quiescere non potest, nec aliquantulum quidem, cooperante in hoc ipsam spontaneæ voluntatis arbitrio. Opinor enim quia cor pulmone convolutum atque circumdatum ex posteriori sui parte respirationibus et compressionibus suis membrum moveat, et attractionem aeris emissionemque ipsi pulmone machinetur, qui rarissimas atque multocavus omnia sua veluti foramina ad fundum atque summitatem arteriæ palefacta retinet, et coarctatus quidem necessario spiritum qui in suis residet finibus elicit, cedens autem atque rarescens, rursusque attrahens aerem per distantiam movetur; et hujus non voluntariæ respirationis hæc causa est, quod id quod in nobis igneam est atque fervidum quietum esse non possit. Nam quia proprium caloris est operatio motus, hujus autem principium in corde esse perspeximus, ut quod jure in hoc agitationis est, indesinentem aeris attractionem emissionemque per officium pulmonis operatur, propterea si quando contra naturam calor excrevit, status eorum qui febribus creber efficitur, veluti properante corde superpositam sibi flammam novi spiritus continuatione restringere. Sed quoniam pauperrima quædam nostra natura est, et omnibus quæ ad suam constitutionem pertinent indigens, non solum proprii aeris ac spiritus penuriam patitur (nam status qui calorem fovet internum, ad animalis conservationem jugiter extrinsecus influit), sed etiam alimentorum subsidia quæ corporis pondus allevant, exterius sibi providenter accommodat, idcirco cibis et potibus indigentiam suam supplere contendit, appetitoriam quamdam vim ejus rei quæ deest, et expulsoriam ejus quæ superfluit corporibus inserens, nec minimam per hoc naturæ cooperationem ad fovendum cordis incen-

A diem præstans. Nam quia tantam membrorum magis proprium cor esse retulimus, juxta redditam superior rationem, quod singula spiritus sui calore comoveat, ideo per omnia illud efficacissimum formator noster instituit, ut nulla pars otiosa vel vacans ad dispensationem totius corporis approbetur, et post tertium quidem statum pulmonem per continuum motum ad se pertrahens, aditus ejus expandit ad susceptionem aeris, rursusque deprimens effari quod receptum est preparat, in anteriora vero sua ventri penitus immittens calefacit illam, et ad operationes proprias habilem reddit, non ad resumptionem spiritus excitans, sed ad exceptionem cibi sibihius competentis impellens. Proxime vero junguntur introitus cæcæ ac spiritus, in longum protendantur alter ad alteram, B quoque mensura superiori termino dirimuntur, ita tamen ut copulentur invicem, et uno aditus ore claudantur. Unde ille quidem escæ, hic autem spiritus ingressus efficitur, sed in aliis efficitur recessibus viscerum, nequaquam iste conjugationis aditus cœcæ per omnia perseverat, nam in medio utriusque sine cor positum, ille quidem afflatus hinc alter ad recipiendum cibum tribuit, facultatem sui, apte vero natura ignea materiam quam consumat inquirat, quod etiam circa ciborum susceptorum ventrum necessario producit. In quantum namque igneus vicinitate caloris efficitur, in tantum magis cibos qui calorem nutriant semper exposcit. Hujus autem desiderium congruentius appetitum vocamus. Si vero sufficientem materiam venter acceperit, nec sic quidem ignis operatio conquiescit. Nam quemadmodum in confatorio coadunationem quamdam totius materię perficit, resolvensque universa atque permixta, veluti excolatorio quodam ad subsequentes refundit aditus, dein grossiorem partem a sinciori dimittens, tenuiorem quidem substantiam per quosdam tramites ad jecoris deducit ingressus, limosam vero seculentiam ad satiores intestinorum aditus tradit, quam multiplicibus voluminibus versans non parvo tempore cibum in visceribus retinet, uti ne recto cursu facilis pulsus mox animal appetitum odendi commoveat, et juxta naturam irrationabilium, nunquam homo ab hac occupatione desistat. Et quoniam jecori maxime caloris cooperatio esse necessaria probatur, ut humor verteretur in sanguinem, hoc autem membrum a corde juxta positionem intervallo non minimo disparatur (nec etenim reor fuisse possibile ut principium quoddam atque radix vitalis potentie alterius angustaretur vicinitate principii), ne quid tamen in dispensatione corporis per distantiam calidæ substantiæ peccaretur, transes nervosam quem arteriam hi qui circa istam sunt prudentes appellant, excipiens a corde ferventem spiritum perducit ad jecur, illi quoque juxta aditum quo humida recipiuntur adnexus, et calefaciens eandem humidam substantiam, aliquid ei continuato calore igniti vigoris interserit. Hinc pecies sanguinis rubro calore respergitur, exinde vero connexi gemini quidem rivuli hæc modum fistularum proprium singuli recipient, ille quidem spiritum, hic autem sanguinem, quo

facili humida substantia motu caloris excurrat. Et recreato per totum corpore, multipliciter disseminatur in plura rivulorum principia, quæ sunt per omne corpus inseissa, permixta vero simul vitalium potentiarum duo principia, sive quod calorem, seu quod humorem per corpus ubique diffundunt, velut aliquod vectigal de suis necessarium, eique principaliter in vitali jugo præminet, administrant. Hæc autem vis in membranis cerebri esse conspicitur, ex qua omnium motus articularum conglobatio totiusque ultronei spiritus vigor singulis membris inspersus efficacem ac sese moventem terrenam nostram statuam ex aliqua machinatione demonstrat. Nam caloris quod est mundissimum, et humoris quod tenuissimum est, per utramque vim admixtione quadam ac temperatione coadunata cerebrum nutriunt ac resorvent per vapores, ex quo rursus ad id quod est purius exhalatio tenuata perunget membra; nam illa cerebro continentur, quæ etiam de superioribus in profundum in modum fistulæ pertingens, et per juncturam consequentes sese atque insertam sibi medullam prorsus extendens, in lineam totius spinæ dorsi desinit, ac deinde ossibus atque nervis nec non compagum ac medullarum principis veluti quidam auriga præsidens, singulis ad stationem vel motum virtutem impetumque largitur. Idcirco mihi videtur et certius accepisse munimen. Nam in capite quidem duplicibus casibus probatur esse circumdata, in nodis autem vel in eminentiis costarum atque multiplicibus vix forma complexionibus insuper omni stabilitate servatur per eandem custodiam qua continetur id quod tertium est obtinens. Similiter autem quis hoc etiam de corde conjiciet, quod sicut quædam domus certa mole solidata, ita cor ossium munitur circumquaque præsidis. In posteriore namque sui parte spina dorsi et scapulis utrinque vallatur; per utraque vero latera costarum vinculo nequitur, quod medium ejus ambiens ab omni passione defendit; in anteriore vero ejus pectus et jugatio colli demissa molliter ei per omnia munimen imperit adversus ea quæ possunt extrinsecus inferre molestiam. Et sicut in agricultura perspicimus, cum vel imbres ex nubibus, vel fluenta rivulorum madefaciant id quod subjectum est, ortus autem quidam relationi nostræ, verbi gratia, supponatur, qui mille diversitates arborum multiplicesque species earum rerum quas terra producit enutriat, quarum et forma et qualitas colorisque proprietates in multam distantiam quæ est in singulis approbetur: cum sint igitur quæ in uno agro humor unus enutriat, ut puta vis ista quæ singula quoque madefaciens alit, una, ut dixi, quædam simplexque in sua natura est, earum vero rerum quæ nutriuntur ex illa proprietates in diversas species qualitatesque convertitur, hoc ipsum amarescit in absinthio, et in succum commutatur cicutæ mortiferum, et in alio quoque aliud facit, in balsamo, in croco, in papavere. Nam horum aliud est calidum, aliud frigidum, aliud vero mediam quamdam qualitatem possidet. In lauro etiam, et in leutisco, atque similibus odoriferum est. In ficis

autem et piris dulcedinem refert, nec non per vitæ botrus, et ex eo vinum defluit, et mali succus, et rosæ rubor, candorque lilii, et violæ cæruleum, et hyacinthinæ tincturæque purpureum, et universa quæcunque ex uno eodemque humore de terra oriri conspiciamus, in tantas differentias juxta formam et speciem qualitatenque vertuntur. Tale quid et in nostro hoc animato agro mirabiliter a natura perfectum est, imo potius a Domino formatore nature nostræ, ossa scilicet, cartilago, venæ, arteriæ, nervi, juncturæ, caro, cutis, arina, muscoli, capilli, ungues, oculi, nares, auresque et universa mille per hæc alia diversis proprietatibus ab invicem separata, una species alimenti, juxta nature suæ similitudinem nutrimenta, ita ut subjectis singulis accedens alimentum, cuicumque membro propinquaverit, juxta illud etiam commutatur, propriamque consertam vim sui vigoris impartiens. Si enim ad oculorum locum pervenerit, eorum usui temperatur, et erga pupillarum tunicas palpebrasque dividitur. Si auditus influxerit, aurium nature pro sua qualitate miscetur, et ad labra veniens efficitur labrum, et in osse compingitur, et in medulla mollescit, et firmatur in nervis, et in superficie cutis extenditur, et transit ad ungues, et capillorum exortum tenuissimum per exhalationes congruentissimas perficit, quæ siquidem per tortuosos emergunt aditus, crispantes capillos reflexosque generant; si vero per rectos tramites vaporum fuerit facta progressio, producti capilli directique nascuntur. Sed multum a proposito sermone abductus est, dum altius opera nature prosequimur, conati describere qualiter nobis et ex quibus constant singula, sive quæ ad bonam vitam, seu etiam quæcunque cum his alia juxta primam seriem nostre divisionis esse perspeximus. Propositum namque nobis erat ostendere semper hanc constitutionis nostre materiam, neque incorpoream esse animam, neque corpus exanime, sed ex vivis animalisque corporibus vivum atque animatum in prima formatione deponi, quod excipiens humana natura, veluti alimentum quoddam fomentis illud propriis nutrimentisque contineat. Id autem juxta utramque partem congruenter reducetur, et incrementa rei utriusque percipiat. Mox per hanc artificiosam atque disciplinabilem formationem consertum animæ demonstrat effectum, in primis quidem apparentem obscurius, proinde cum instrumenti perfectione relucens, sicut in sculptoribus lapidum pervidemus, dispositumque est artifici speciem præformare animalis alienius in lapide. Hoc autem qui proposuit, primum quidem lapidem a materia cognata proscindit, deinde ejus superflua circumcidens, per mutationem primæ figurationis id quod proposuit adumbrat, ita ut expertus etiam per id quod apparet, intentionem artificis sine difficultate conjiciat. Rursus explicans amplius ad similitudinem ejus cujus gerit studium prorsus accedit, tum deinde in ipsa materia speciem diligenter integreque demonstrans, articulum adducit ad finem, et est leo vel homo, vel aliquid aliud, quod

factum ab artifice fuit, qui ante paululum lapis erat informis, non quod materia sit obliterata per speciem, sed quod species per artem materiae probetur impressa. Hoc modo quis et de anima cogitans, nullatenus a rationis tramite deviabit, naturamque cunctam artificiosius operans, ejusdemque generis materiam sibi sumens, vivam statuat de hominis portionem formavit. Sicut enim lapidis operationem subsecuta est species, in primis quidem obscurior, post autem perfectior cum ipsum opus est terminatum: sic et in sculptura hujus instrumenti species declaratur animae proportionem subjecti imperfecta in imperfecto, et in perfecto integra perfectaue subsistens. Sed in exordio perfecta erat, nisi per malitiam fuisset natura vitata. Ideoque communio, quae ad passibilem animaleque generationem nobis accessit, in confirmatione nostra non protinus elucere divinam facit imaginem, sed via quadam consequentia per materiales animae proprietates homo ad perfectionem consummationemque perducitur. Hujuscemodi vero dogma et beatus Apostolus in Epistola ad Corinthios insinuat, dicens: *Cum essem parvulus, ut parvulus loquebar, ut parvulus sapiebam, ut parvulus cogitabam: quando factus sum vir, evacuavi quae erant parvuli, non quod alia in viro perfecto subintret praeter illam quae intelligebatur in parvulo, ut puerilis evacuetur animus, et virilis nihilominus inseratur, sed idem ipse in illo quidem imperfectus est, in hoc autem perfectionis suae demonstrat effectum; sicut enim quaecumque nascuntur et crescunt, vivere fatemur, omnia*

A vero quae vitae participant et naturali motu vegetantur, nullatenus exanima esse quis dixerit, nec tamen hanc talem vitam perfectam animae dicimus esse participantem, denique in virgultis vitalis quaedam operatio delata usque ad motum sensibilem pervenire non potuit; itemque per augmentum animalis quaedam potentia irrationabilibus veniens, nec ipsa perfectionem est consecuta rationis, et intellectus gratiam omnino non capiens: ideoque veram atque perfectam hominis animam esse definimus, quae vigere per omnes effectus agnoscitur. Si quid vero aliud vitae participat, per abusionem quamdam consuetudinis animatum esse profitemur, non quod perfecta in hoc sit anima, sed quod partes in ea quaedam animalis operationis existant, quae etiam nobis juxta mysticam legislatoris Moysi relationem, quam de hominis generatione protulit, propter communionem passibilitatis accessisse cognoscimus. Ideoque consilium praebens beatus Paulus his qui se audire poterant, perfectionem suadet arripere, modumque quo propositum possit assoqui supponit et dicit: *Exuentes vos veterem hominem cum actibus suis, et induentes novum qui renovatur in agnitionem secundum imaginem ejus qui creavit eum.* Sed revertamur rursus ad illam divinam gratiam qua creavit in principio Deus hominem, qui dixit: *Faciemus hominem ad imaginem et similitudinem nostram, cui est gloria in saecula saeculorum. Amen.*

Sancti Gregorii Nysseni episcopi de Imagine libri continentis subsequencia eorum quae a fratre ejus beato Basilio in Hexameron sunt relicta, fins.

VITA SANCTI PACHOMII

A DIONYSIO LATINE ADORNATA.

(Hanc Vitam simul ac *Vitas Patrum* Rosweydi in fine sexti saeculi dabimus.)

INTERPRETATIO

ORATIONIS PROCLI DE DEIPARA.

(Quam legis inter opera Marii Mercatoris, Patrologiae tom. XLVIII, col. 775.)

DIONYSII EXIGUI IN EPISTOLAM S. PROCLI A SE LATINE TRANSLATAE

PRÆFATIO.

Dionysius Exiguus Romanus, Feliciano Pastori.

Venerationis vestrae jussione commonitus, B. Procli Constantinopollitanae urbis episcopi litteras ad Armenios destinatas, Latino eloquio vestris auribus exhibere curavi, non parum presentibus aestimans profuturas, quando eam nunc Ecclesiis moveat questionem tunc repulsa temeritas, quae sub colore religionem molitur evertere. Temporibus antistitis memorati, Theodosio imperatore regente rom. per Syriam atque Armeniam, discipuli Theodori Mopsuestenae civitatis episcopi, pravam fidem, corrupto symbolo, vulgibus populis exori sunt intimare, calliditate subtilissima, B. Trinitatem sic unius essentiae praedicantes, ut Christum Dominum nostrum conditorem universitatis, unum ex Trinitate nullatenus faterentur: unde se-

C quebatur haec inepta suae temeritatis absurditas, ut quia Christum constat verum esse Deum ac Dominum, quatuor personas in tribus astruerent, duosque Dei filios procul dubio praedicarent. Sed huic impietati mire pontifex antefatus obexistens, docuit Christum Dominum nostrum et in principio Verbum apud Deum, Deum Verbum unum de Trinitate esse; per quem omnia facta sunt, B. Paulo testante: *Unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia;* et pro salute nostra, eundem verum hominem factum, unum mansisse Filium; nec quartam in Trinitate crevisse personam. Et quia nunc ob aliquibus injectum scrupulum, de vera fide trepidatur, unumquemlibet ex B. Trinitate pronuntiare diffugiant; et ne divisionem Trinitati videantur inferre post auctorita-